

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

ROMAN – GERMAN FILOLOGIYASI FAKULTETI

MAVZU: BUGUNGI ITALIYANING LINGVISTIK
HOLATI: ITALIYAN DIALEKTI VA
ITALIYAN ADABIY TILI

Roman – german filologiyasi fakulteti

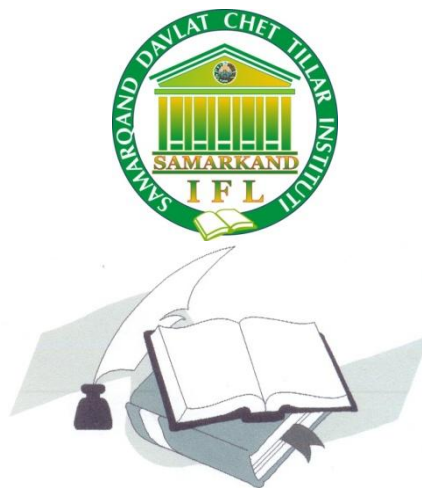
4- kurs o`zbek 06- guruh talabasi

Sanakulova Maftunaning

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy raxbar : o`qituvchi Xamraqulova F

Kontsultant : f. f. n. Suvonova N

Samarqand-2014

M U N D A R I J A :

KIRISH	3
I BOB. TIL VA DIALEKT TUSHUNCHALARI , ITALIYAN TILI VA DIALEKTI.....	
1. Italiyan dialekti va uning qo`llanishi	
2. Italiyan dialektini tasnif qilgan tilshunoslar va ularning ilmiy ishlari..	
3. Adabiy til tushunchasi, Italiyan adabiy tili	
I bobga xulosa	
 II bob BUGUNGI ITALIYAN TILI	
1. Italiyada muxojirlar tili.....	
2. Italiyan tili chet tili sifatida.....	
II bobga xulosa	
 X U L O S A	
Foydanilgan ilmiy adabiyotlar ro`yxati.....	

KIRISH

So`ngi yillarda fan va ta`lim sohasiga alohida e`tibor qaratilishi tadqiqotchilar oldiga nazariy va amaliy sohalarida ma`suliyatli vazifalarni qo`ydi. Bunday vazifalardan biri chet tillarni o`rganish va o`rgatishdir. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning ta`biri bilan aytganda, “ Bugun jahon hamjamiyatidan o`ziga munosib o`rin egallashga intilayotgan mamlakatimiz uchun, chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o`z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo`qdir ”¹

Darhaqiqat , xorijiy tillarni jumladan, Italian tilini har tomonlama chuqur o`rganish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo`lmog`i lozim. Shunday ekan, biz ham ushbu bitiruv malakaviy ishimizda Bugungi Italiyaning lingvistik holati; Italiyan dialekti va adabiy tilini o`rganishni oldimizga maqsad qilib qo`ydik.

Mavzuning dolzarbligi. Tanlangan mavzuning dolzarbligi bugungi Italiyada lingvistik holatning struktur – semantik jihatdan tavsiflashdan iborat ekanligi bilan izohlanadi. Italiyan dialektining qo`llanishini Italiyan tili misolida ko`rib chiqish, Italiyan dialekti va adabiy tilini chuqur o`rganishga, unga xos lingvistik mohiyatini tavsiflashga, qolaversa, ularni badiiy matnlarda o`qib tushunish jarayonida ham katta ahamiyat kasb etadi.

**Muammoning o`rganganlik darajasi.** Tilshunoslikda Italiyan milliy tilining uchta katta ichki manbai ( dialekti ) va adabiy tiliga doir muamolar avvalombor Tullio De Mauro va bir qancha dialoktologlar tomonidan keng tarzda tadqiq qilingan. Dialekt va adabiy tilning o`ziga xos leksik semantik, grammatik va stilistik xususiyatlari batafsil ishlab chiqilgan. Biroq bizning tadqiqot bu xususdagi ma`lumotlarni umumlashtirgan holda ularni soda

¹ I. A. Karimov Barkamol avlod – “O`zbekiston taraqqiyoti poydevori” .- Toshkent O`zbekiston nashriyoti 1998 YIL 8 bet

misollar va tushuntirishlar orqali dialekt va adabiy tilga xos bo'lgan xususiyatlarni amaliy tarzda izohlashi bilan ajralib turadi.

Bitiruv malakaviy ishning maqsadi. Ushbu bitiruv malakaviy ishning oldiga qo'yilgan asosiy maqsad umumiy o'xshash lingvistik xususiyatlarni belgilash asosida dialektlarning ma'lum hududda tarqalish xaritalarini tuzish va dialektlarni tasnif qilish.

Tadqiqot vazifalari. Tadqiqot oldiga qo'yilgan masalalarni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalarni bajarishga etibor qaratiladi:

- Italiyan lingvistikasining asosiy mohiyati.
- Italiyan dialektining hozirgi zamon tilshunosligida tutgan o'rnini hamda tilning boyish manbai ekanligini tavsiflash.
- Italiyan dialektlarini tasniflash.
- Ayrim dialektlarining fonetik, morfologik, sintaktik va leksik xususiylarini har tomonlama tavsif qilish.
- Miliy tilning paydo bo'lishi va taraqqiyotida dialektlarning tutgan o'rnini va shu milliy tilga asos bo'lgan dialektlarni aniqlash.
- Dialektlarning o'zaro munosabati, shuningdek, ularning adabiy til va qardosh tillarga bo'lgan munosabatlarini belgilash.
- O'xshash xususiyatlariga ko'ra dialektlarning tarqalish chegarasini aniqlash.

Tadqiqot obekti va predmeti. Tilshunoslikning eng serqirra jabhalaridan biri hisoblangan bugungi Italiyan lingvistik holati tadqiqot obektini tashkil etsa, undagi dialekt va adabiy til esa tadqiqot predmetini tashkil etadi.

Tadqiqotning metodologik va nazariy asoslari. Tilshunoslikning dialektologiya borasidagi nazariy yo'nalishlari hamda Franchesko Cherubini (1789-1851), Pietro Monti (1794-1856), Gabriele Rosa (1812-1897), Carlo Tenca (1816-1883), Carlo Cattaneo (1801-1869), Bernardino Biondelli (1804-1886), Giovenale Vegezzi - Ruscalla (1799-1883), Clemente Merlo (1879-1960), Gerhard Rohlfs (1892-1986), Giovan Battista Pellegrini (1921-3.2.2007) Graziadio Izaia Ascoli (1829-1907) Berruto, Spitzer, singari tilshunoslarning

nazariy qarashlari tadqiqotning metodologik va nazariy asoslarini tashkil etadi.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot oldiga qo`ygan vazifalarni amalga oshirish maqsadida ishda tasviriy dialektologiya tahlil qilish metodlaridan foydaniladi.

Himoyaga olib chiqiladigan asosiy holatlar quyidagilardan iborat:

- Italiyan adabiy tilining tayanch dialekti;
- Italiyan dialektlarining adabiy til bilan munosabatining yaqinlashuviga xizmat qiluvchi omillar;
- Italiyan dialektlarini tasniflash;
- Italiyan dialektlarining tarqalish hududlari;
- Italiyan dialektlarining o`rganilishi va dialektolog olimlar haqida ma`lumot berish.
- Bugungi Italiyan tili va ikkinchi chet tili sifatida o`rganilayotganligi haqida ma`lumot berish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Umumiy o`xshash lingvistik xususiyatlarni belgilash asosida dialektning ma`lum hududda tarqalish xaritalari tuzildi va dialektlar tasnif qilindi va tarjima tavsifiga hissa qo`shildi.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati. Umumiy o`xshash lingvistik xususiyatlarni belgilash asosida dialektlarning ma`lum hududda tarqalish xaritalarini tuzish va dialektlarni tasnif qilish imkonini beradigan farazlar umumlashtirildi. Xususan, bitiruv malakaviy ishda Italiyan dialektlarining adabiy til bilan munosabatining yaqinlashuviga xizmat qiluvchi omillar tavsiflash, Italiyan dialektlarining tarqalish hududlarining o`ziga xos xilma - xilligi namoyon etish.

Bitiruv malakaviy ishning tuzilishi qo`yilgan vazifalarni ketma – ket izchilligiga asoslanib, u kirish, ikki bob, xulosa, foydanilgan ilmiy adabiyotlar ro`yxatidan iborat.

I BOB

TIL VA DIALEKT TUSHUNCHALARI, ITALIYAN TILI VA DIALEKTI

Til malum xalq tomonidan ishlatiladigan, uzoq tarixga ega bo'lgan xodisani tushunamiz. Til odamlarning bir - birlari bilan muomlada bo'lishi uchun yordam beradigan eng muhim vositadir. Odamlar til vositasida o'z fikrlarini xis tuyg'ularini ifodalaydilar. Insoniyat jamiyatini shaklanishida tilning roli beqiyosdir. Insonning ongi, mehnat jarayonida paydo bo'lgani kabi til ham insonlarning mehnat qilishi jarayonida paydo bo'lgan. Insoniyat taraqqiyotining ma'lum bir davrida odamlar mehnat qilishlari jarayonida bir – birlariga o'z fikrlarini, xis - tuyg'ularini bayon qilish istagi tug'ilgan va bu dastlabki oddiy tilning paydo bo'lishiga turtki bo'lgan.

Bugungi kunda yer yuzi aholisi 6, 7 mlrd ni tashkil etsa ular o'zaro muloqot qilayotgan 2979 dan ortiq til mavjuddir, Yevropadagi 23 tilning biri bo'lmish Italiyan tili va dialekti haqidagi ma'lumotlarni umumlashtirgan holda ularni soda misollar va tushuntirishlar orqali izohlab o'tamiz. Italiyan tili juda boy adabiy ananaga egadir. Italian dialektlari g'oyat xilma - xil va juda murakkab. Italiyan tilini o'rganish, uning turli davrdagi taraqqiyat bosqichlarini belgilash uchun boy material beradi. Italiyan tilini o'rganar ekanmiz, biz avvalom bor uni teranroq o'rganish uchun turkumlarga ajratamiz.

Tilning paydo bo'lishi

Til tarixi

Til va jamiyat

Til haqida dastlabki ma'lumotlarni biz turli mintaqalardagi toponomik joylarda va buyumlarda (qoya toshlar, daraxt po'stloqlari, hayyvonlar terisi va boshqa buyumlarda) saqlanib qolgan yozuvlardan bilishimiz mumkin. 390 – yilda Italiyan tili sharqiy va g'arbiy qismga bo'linadi. Sharqiy qismga

hind – yevropa tilida gaplashuvchi xalqlar kirgan, gʻarbiy qismga esa dialektlarda soʻzlashuvchilar kirgan. Liguriada va Sardeniyada soʻzlashuvchilar Toskanadagi etrusklar bilan oʻzaro substrakt boʻlgan, bundan tashqari muloqotdagi boshqa tillar (lotin, osko-umbrio, grek, gall va venet tillari) butunlay farq qilgan. Bular hind – yevropa tillar oilasidan oldingi tillar hisoblanadi yaʼni qadimiy hind yevropa tillaridir. Italiyan tili hozirgi vaqtda hind Yevropa tillar oilasining roman (fransuz, provinsal, Italian, ispan, portugal, rumin, moldavan tillari, va oʻlik lotin tili) turkimiga kiradi.

Italiyan tilining kelib chiqishi bevosita lotin tili bilan bogʻliq. Lotin tili evolyutsiasining buzilmaganligi italian tilining paydo boʻlishiga olib keldi. Yarim orolning tili va dialekti oʻzaro jonli lotin tili asosida yuzaga keldi. Lotin tilining asta – sekin Italiyan tili sifatida qayta tarkib topishi VI X asrlarga toʻgʻri keladi. Lotin tili hind yevropa tillari oilasining italiy tillari guruhiga mansub. Italiyaning oʻrta qismidagi Latsiy viloyatida miloddan avvalgi 8- asrda yashagan lotin qabilasining tili. Lotin tilining asta sekin rim hududidan tashqariga tarqalishi va qadimiy italiyaning boshqa tillarini siqib chiqarishi miloddan avvalgi 3 - 4 asrlarga toʻgʻri keladi. Apenin yarim orolining lotinlashuvi (yunon tili hukumron boʻlgan janubiy Italiya va Sitsilia bundan mustasno) miloddan avvalgi 1- asrda yakunlandi. Rim imperiyasining gullab yashnashi, yangi yangi mustamlakalarni bosib olinishi natijasida lotin tili shimoliy afrika, ispan galliya, german dunay boʻyi, hududlariga tarqaldi. Lotin tilidagi eng qadimgi yodgorliklar milloddan avvalgi 3-asrga mansub. Qadimgi davr lotin tili tarixi bir biridan u yoki bu darajada farqlanuvchi 5 ta davrga ajratiladi.

1. Eng qadimgi lotin tili (milloddan avvalgi 6-4 asrlar)
2. Klassik davrgacha boʻlgan lotin tili (mil. Av. 3-2 asrlar)
3. Klassik “ oltin ” lotin tili davri (mil av 1 asr) juda boy leksika va rivojlangan adabiyoti bilan ajralib turadi.
4. Klassik davrdan keyingi “ kumush ” lotin tili davri (mil. Av 1 asr adabiy tilning fonetik va morfologik meyorlari uzil kesil shakllanadi)

5. So`ngi bosqichdagi lotin tili ( 2- 6 asrlar yozuv tili bilan xalq so`zlashuv tili va xalqano lotin tili o`rtasida tafovut paydo bo`ldi.)

5 – asrda Rim imperiasi qulagandan keyin xalq so`zlashuv tilining mintaqaviy farqlanishi tezlashib, bu narsa 9 – asrga kelib alohida mustaqil roman tillari ( Italian, fransuz, Portugal, ispan, rumin , moldavan va boshqa tillar ) paydo bo`lishiga olib keldi. Yozma lotin tilining birligi saqlanib qolgan. U leksik jihatdan rivojlanishda davom etdi. Klassik lotin tilining asosiy lug`at tarkibi va grammatik qurulishi barqarorlashdi. Adabiy lotin tilining tarqalgan barcha hududlarida va mamuriy boshqaruv savdo tijorat, maktab tili edi. O`rta asrlarda butun g`rbiy yevropa umumiy yozuvtili bo`lib qo`llandi. 18-19 asrlargacha diplomatiya, ilm fan va falsafa tili, 20 - asrda esa katolik cherkovi tili, Vatikaning rasmiy tili bo`lib qoldi. Lotin tili yevropa madaniyati rivojida ulkan rol o`ynadi. Yevropa tillaridagi siyosiy ilmiy va texnik terminologik tizimlarining leksik jihatidan boyish va ko`payib borishiga ijobiy ta`sir ko`rsatadi. Lotin tili qadimiy hind – yevropa tillariga xos uni xett tili, hind-eron, kelt tillari bilan yaqinlashtiruvchi xususiyatlarni saqlab qolgan. Asosiy fonetik jihatlari unda unlilar cho`zilganligining fonologik tarqalishiga egaligi, urg`u so`zning oxiriga tushmasligi undoshlarning kuchsizlanib borishi kabilardan iborat. Morfologik xususiyatlari: fleksiyaning 5 turi mavjudligi, turlanishning 6 kelishikka asoslanishi fe`llarda 3 xil mayl (indiktiv, konyutiv, imperativ) va 2 xil nisbat (aktiv va o`rta passiv ) farqlanishi va boshqalar. So`z tartibida fe`l gap oxirida keladi. Lotin tili leksikasida yaqin qarindosh yoki noqarindosh qabilalar tillarining ta`siri saqlanib qolgan . Lotin tiliga yunon tili millodan avvalgi 3 - 1 asrlarda kuchli va davomli ta`sir ko`rsatgan. Lotin tili leksikasi, yunon tili bilan birga ilmiy terminologiya sohasida hanuz baynalminal terminlarni yaratishda manba bo`lib xizmat qilmoqda. Bundan tashqari tildagi bir qancha o`zgarishlar tilda ko`p ma`nolikka ham keltirib chiqargan lotin tilidagi tartib raqami *unus* ko`rsatish olmoshi *qualcuno*, va un *tali* noaniq artikl bo`lib keladi.

Italiyan tilini o`rganish Italiya tarixida chuqur iz qoldigan, XIV asrda yashab ijod qilgan Italiyan adibi Dante Aligierining nomi bilan bog`liqdir. Lotin tili Dante uchun ona tili bo`lsada Italiyan tilining rivojlanishida katta hissa qo`shdi, u o`zining mashxur asari “ Ilohiy Komedia” ( Nella Divina Commedia )sida Florensiada qo`lanilgan ko`p tillarni va xalq so`zlashuv tilini (oliy tabaqadagilar- lotin tilida, quyi tabaqadagilar Italiyan tilida) muomolari va kamchiliklarini keltirgan.

Yer yuzidagi tillarni tekshirish, o`rganish XVIII asrdan boshlangan va qiyosiy tarixiy metod asosida tillarning fonetik, leksik, morfologik xususiyatlari bir biriga taqqoslab o`rganilgan. Dunyodagi hamma tillar eng asosiy belgilariga ko`ra ikki xil tasnif qilinadi. Genelogik ( kelib chiqish manbaiga ko`ra) tasnif tillar orasidagi fonetik, leksik, grammatik o`xshashlikka asoslanadi. Morfologik tasnif tillarning tuzilish tomonidan o`xshashligiga asoslanadi. Italiyan tilining ham Grammatik jihatdan tuzilishi, stilistik va fonetik jihati, so`zlardan foydalanishi muhim ahamiyatga ega. Tilning lug`at tarkibi va grammatik qurilishi takomillashdi, lekin u o`z fonetik tizimini, asosiy leksik tarkibi va grammatik qurulishini saqlab qoladi. Italian tilidagi so`zlar deyarli qo`sh undoshli bo`lib unli tovushlar bilan tugaydi. Urg`u so`zning oxiridan ikkinchi bo`g`inga tushadi. Egalik olmoshi artikl bilan keladi, gapda so`z tartibi erkin.

Italian tiliga chetdan kirib kelgan so`zlar qadimiy lotin tili va boshqa tillar bilan bog`liq:

Lotin tilidan - Vitium – vizzo; persona, buffalo

Grek tilidan – parabola, angelo, chiesa, martire;

Vizantianlardan – galea, gondola, molo, argano, basilico, bambagia;

Yevreylardan – sabato, osanno, alleluia, pasqua, manna;

Arab tilidan – arancia, limone, spinaci, zucchero, dogano, fondaco, magazzino, tariff, sultna, califfo, sceicco, ammiraglio, alchimia, alambicco, elisir, algebra, algoritmo, cifro, zero, intifada, burqa, kefiyah.

Fransuz tilidan – burro, cugino, giallo, giorno, mangiare, manicaretto, saggio, savio, cavaliere, gonfalone, usbergo, sparviere, levriere, dama, messere, scudiero, lingnaggio, liuto, viola, gioiello; XV asrda maresciallo, batteria, carabina, bignè, besciamella, ragù kabi soʻzlari kirib kelgan.

Nemis tilidan – Guerra, zanna, grinfia, stambecco, sapone, vanga, banda, guardia, elmo, albergo, spola, guercio, stanga, schiena, banca .

Ingliz tilidan – Tullio De Mauro lugʻtidagi soʻzlarning 8 % ni ingliz tilidan kirib kelgan soʻzlar tashkil qiladi.

Ispan tilidan – amaca, ananas, brio, cacao, ciocolata, condor, creanza, etichetta, guerriglia, lama, lazzarone, mais, parata, patata, posata, puntiglio, sfarzo, sussiego, zaino.

Portugal tilidan – banana, cocco, mandarino, pagoda.

Marifatchilik davrida – rivoluzione, giacobino, complotto, fanatico, ghigliottina, terrorismo.

1800- yillarda ristorante, casseruola, maionese, menu, patè, crepe, omelette, croissant (cucina), boutique, décolleté, plisse, griffe, prêt – à - porter, fuseaux (moda), boulevard, toilette, sarcasm, cinema, avanspettacolo, soubrette, boxeur, chasis.

1962 – yilda informatika fanining kirib kelishi bilan fanga oid soʻzlar ham kirib keldi.

Ikkinchi jahon urushidan keyin - kit, jeans, film, killer, partener, okay, puzzle, scout, west, punk, rock, budget, marketing, meeting, business, click, cliccare, computer, formattare, hardware, software, mouse, blog, goal, corner, cross, assist, baseball, basket kabi soʻzlar kirib kelgan.

Til taraqqiyoti juda murakkab hodisa, ayni paytda uning taqdiri jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bogʻlangan. Til asta sekinlik (evolyutsiya yoʻli) bilan taraqqiy etib boruvchi hodisadir. Maʼlumki, kishilik jamiyati bir tekisda rivojlanib bormaganligi sababli tillarning taraqqiyot yoʻllari ham har xildir. Hatto kishilik jamiyati XXI asrga qadam qoʻygan hozirgi zamonda ham taraqqiy etgan millatlar bilan bir qatorda, xalq tili darajasiga oʻsib yetmagan

ibtidoiy jamoa qabilalari ham mavjud. Kishilik jamiyati tarixi shuni ko'rsatadiki jamiyat a'zolarining avval urug'chilik – qabilalari, keyin elat tillari paydo bo'ladi. Har qaysi qabila o'ziga xos nom va xududlarni egallaydi. Qabila tili esa shu jamiyat jamoasining asosiy aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladi. Til taraqqiyotidagi birinchi yo'nalish differentsiatsiya² hodisasidir. Qabiladagi kishilar soni ko'payishi bilan qabila aholisi o'troqlashib qolgan hudud qabilaning turli iqtisodiy narsalarga bo'lgan ehtiyojini qondira olmaydi va boshqa bir qancha sabablar tufayli qabila bo'linib ketadi. Turli qabilalar bo'linib chiqandan so'ng o'zlari ajralib chiqan oldingi qabilaning tilidan foydalanaveradi. Shunga qaramay ma'lum bir shart – sharoitlar natijasida ularning tillarida farqlar paydo bo'ladi. Asta sekin jamiyat taraqqiyotining muayyan bir bosqichida har bir yangi qabila o'z tiliga ega bo'ladi, ya'ni shevalar, lahjalar vujudga keladi. Bu esa tillarning shakllanishidagi birinchi eng asosiy yo'ldir, tillar taraqqiyotidagi ikkinchi yo'l integratsiya³ dir. Jamiyat taraqqiyotining ma'lum bir davriga kelib turli obektiv sabablarga ko'ra umumiy dushmandan tabiiy ofatlardan saqlanish uchun ba'zi qabilalar qo'shilib ketadi va qarindosh qabilalarning uyushmasi paydo bo'ladi. Natijada asta sekin uyushgan jamoaning a'zolari tushunarli bo'lgan umumiy til yuzaga keladi. Jamiyat taraqqiyotining keying bosqichlarida hudud jihatidan bir muncha mustahkamlangan davlatlar paydo bo'ladi. Davlat paydo bo'lishi xalqlar o'rtasida turli – tuman munosabatlarning rivojlanishini olib keladi. Buning natijasida davlat hududida yashovchi barcha kishilar uchun muhim aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladigan xalq tili vujudga keladi.

Umumiy bir til davlatning shart sharoitlariga qarab shu davlatda yashovchi asosiy xalqlarga tushunarli bo'lishi mumkin. Tilshunoslikka oid adabiyotlarda ko'rsatilishicha taxminiy hisoblarga ko'ra yer yuzida 5926 dan ortiq til shevalari mavjud bo'lib, shundan 500 dan ortig'i o'rganilgan.

² ajralish

³ Qo'shilib ketish

Dialekt bir millatga mansub bo`lib, lekin turli hududlarda yashaydigan odamlar tomonidan ishlatiladigan milliy til ko`rinishidir. Dialekt adabiy tildan fonetik (tovush), leksik (so`z ), va grammatik ( gap qurulishi ) jihatdan farq qiladi. Dialektlarning faqat og`zaki shakli mavjud. Dialekt mateliallari (1- xarita. Situazione linguistica in Italia) Italiyan tili tarixi mutaxasislari uchun qimmatli manba bo`lishi bilan birga tarixchilarning Italiyan tarixini yoritishda muhim masalalarni hal qilishlarida yordam beradi. Chunki xalq dialektlari Italiyan xalqining madaniyat yodgorliklarida yetarli darajada qayd etilmagan, ayrim faktlar bizning davrimizgacha yetib kelgan. Dialekt shunday bir qatlamki, ular adabiy til va uning talablariga to`g`ri kelmaydi. Biroq ko`pgina hollarda dialektni tilning yuzaga kelishidagi asosiy ob`ekt sifatida qo`llab kelishadi. Dialektlarni quyidagi guruhlariga ajratib o`rganish maqsadga muvofiqdir.

1. dialektizmlar
2. professional til.
3. jargon

Dialektizmlar – dialektal qatlamga xos so`zlar. Ma`lumki kundalik turmushda kishilar bir- birlari bilan munosabatda bo`ladilar, ya`ni o`zaro fikrlashadilar, suhbatlashadilar, nimanidir inkor etadilar. Shu narsani alohida ta`kidlash lozimki, adabiy tilda o`qituvchi va o`quvchi nutqida, televideniya va radio diktorlari nutqida uchraydigan sheva unsurlari adabiy til qoidalariga zid bo`ladi. Odatda, sheva unsurlari umumxalq tiliga emas, balki shu umum tilning mahalliy ko`rinishlariga xos bo`lgan hodisa sanaladi. Ijtimoiy hayotda dialektizmlarning alohida o`rni bor, chunki dialektal so`zlar umumtil lug`at boyligining bir qismini tashkil etadi. Dialektal so`zlarning ma`lum bir qismi adabiy tilga tanlab olinadi va ular adabiy til uslubida qo`llaniladi. Demak, dialektalizmlar ijtimoiy hayotning turli tabaqasiga mansub shaxslar nutqiga xos bo`lib, ular o`ziga xoslikni berish maqsadida ishlatilar ekan. Shu o`rinda fikrimizga oydinlik kiritish maqsadida quyidagi jummalarni yodga olamiz

“Ulug` so`z san`atkori boyni ham, dehqonni ham o`z tilida gapirishga majbur qiladi ”.⁴

Professional til – bu til asosan, til paydo bo`lishining muhim omillariga asoslanadi ( adabiy til, hududiy dialekt ), lug`at tarkibda o`zining alohida o`rniga ega. Professional til har bir kasb hunarga xos ma`no kasb etadi. Professional tilda har bir kasbga doir mahsulotlarning turi alohida qo`llaniladi. Masalan, 10 dan ortiq mashina turlari qo`llaniladi ( kir yuvish, tikish, bo`yoq va pardoz berish) bu kabi terminlar professional nutqning o`ziga xos ijtimoiy ma`no kasb etishini anglatadi.

Jargon – ayrim ijtimoiy guruhlar tomonidan yaratilib, umumxalq tilidan farq qiluvchi dabdabali yoki yashirin dialekt jargon deyiladi. O`tmishda savodsiz bo`lgan ommani ezuvchi sinf vakillari o`z niyatlarini amalga oshirish maqsadida kishilar uchun tushunarsiz so`zlardan foydalanib kelishgan. Odatda bunday so`zlar jargonlardir. Jargon bu fransuz tilidan olingan bo`lib, “ buzilgan til ” demakdir. Jargonlarning ijtimoiy muhitda tutgan o`rni shundaki, ular muayyan ijtimoiy sinf vakillari, mansabdor shaxslar, oddiy shaxslar o`rtasida yuz beruvchi jarayonlarni aks ettiradi.

Jumladan italiyan tilidagi quyidagi so`zlarni fikrimiz dalili sifatida keltiramiz:

cacabichieri – carabinieri (afitsant),

cacciare – rubare (o`g`irlik qilmoq),

cago – paura (qo`rquv),

cicamelo – succhiamelo,

dioffa (vodiyliliklar dialekti bo`yicha - diu fauss) dio falso

gaggio – tonto (befaxm),

imbarcarsi – innamorarsi (sevishmoq),

picci- soldi (pul),

purpo - invertito (o`rin almashmoq),

ricottaro – protettore (qo`riqchi),

ruscare – sfacchinare (ertalabdan kechgacha ishlamoq).

⁴ O`zbek xalq iborasi

Kundalik hayotda jargonlar studentlar, umuman, yoshlar nutqida ham sezilib turadi. Bu yoshlar tili ya`ni yoshlar qo`llaydigan jargonlar (gerghi di linguaggio giovanile):

gufare – ridere (kulmoq),

lecchino – adulatore (xushomadgo`y)

truzzo – cafone (erkak)

tosto – forte (kuchli)

pompato – megalomane (страдающие манией величия)

figo togo – bello (chiroyli)

ciula – sciocco (aqlsiz)

ingrifato – eccitato (hayajonli, asabiy)

alluzzare arrapare – eccitare (hayojonlanmoq, asabiylashmoq)

banfare – parlare (gapirmoq)

criccare – morire (o`lmoq)

figato – piacevolezza (yoqimli)

fattone tossico fricchettone – drogato (narkaman)

imbranato – impacciato (qo`pol)

lumare – guardare (qaramoq)

ciospo – brutto (xunik)

sputtanare – svergognare (sharmanda qilish)

sfiga – sfortuna (baxtsiz)

umuman olganda, ma`lum bir guruh va to`da vakillari nutqi uchun xos bo`lgan jargon dialektlarning bir turi sifatida tilda yashash tarzida o`z o`rniga ega. Bular dialektlar sifatida xizmat qilar ekan, ularning fonetik sistemasi hamda grammatik qurulishi nuqtai nazaridan adabiy tildan farq qiladi. Italian tili, va dialektlar o`rtasidagi o`xshashliklar quyidagicha:

Italian tilida: un uomo aveva due figli. Il piu giovane disse al padre;

Italian dialektida (shimoliy venetsiya): un uomo aveva due fili, un giorno il piu piccolo, a deto al sua papa;

Mahaliy tilda (venetsiya): un oma el aveva dofilio. Un giorno il piu gioven che a ditto al so papa :

Dialektlarni o`rganish ham ilmiy, ham amaliy ahamiyatga ega. Shevalarni o`rganish italiyan adabiy tilining fonetik leksik – grammatik me`yorlarini belgilash uchun, shuningdek, italiyan orfografiya va orfoepiyasini mo`tadillashtirish uchun ham katta yordam beradi.

Italiyan tilida til va dialekt o`rtasidagi farqni belgilovchi mezonlar bo`lib ular 4 guruhga bo`lib o`rganiladi:

1. Siyosiy mezon
2. Sotsiolingvistik mezon
3. Qo`llanish mintaqasi mezon
4. Stilistik mezon

Siyosiy mezon

- dialekt tildagi geografik makonlarni ham o`rganadi
- dialekt huddi lingvistikadagi izoglossa sistemasidek chiziqlarga ega
- izoglossa – lingvistik xaritada: til xususiyatlari bir xil bo`lgan aholi punktlarini birlashtiruvchi chiziqlar

Izoglossa chiziqlari quyidagicha:

✓ **Izofona (fonetik jihatdan)**

- ✓ lat. Ū > [y] gallo romanzlar va italo gallar markaziy g`arbliklar
- ✓ lat. CRŪDU > turin. [kry] `crudo`
- ✓ lat. LŪMEN > ligur. [lyme] `lume`

✓ **Izomorfa (morfologik jihatdan)**

- ✓ o`tgan zamondagi - èst, - èsto, - ist, - isto.
Venetsiyaliklar -dovesto `dovuto`, piovesto `piovuto`.

✓ **Izolessi (leksik jihatdan)**

✓ lat. CRAS > [kraj], [kra] `domani' shimoliy Kalabriya, Lukaniya, Puliya, Salentoliklar

Sotsiolingvistik mezon. Bunda butun bir lingvistik sistema ichida til va dialekt lingvistik sistemaning boshqa yo`nalishlari bilan o`zaro aloqada bo`ladi. Lingvistik sistemaga fonetika, morfologiya, leksikologiya, semantika va sintaksis kiradi. Sotsiolingvistik mezonda til va milliy tilning dominanti ( asosiy belgisi )ni dialekt tashkil etadi. so`zlovchi tilni va dialektni qo`llaganda har ikkalasidan birini bilish darajasiga qarab tanlashi kerak:

- dialektni bilmasdan turib tilni bilmasligi
- dialektni bilib tilni bilmasligi
- dialektni ham tilni ham bilib

Italian tilining sotsiolingvistik holati: dialekt belgilari bo`linib ketadi, dialekt va adabiy til o`rtasida tavofutning mavjudligi, o`tgan va hozirgi zamon dialektlarining hayotiyliigi, milliy til va siyosiy tilning birlashishidir.

Qo`llanish mintaqasiga quyidagicha tarif berishgan italian va ingliz tilshunoslari

“A cluster of interaction situations grouped around the same field of experience, and tied together by a shared range of goals and obligations: e.g. family, neighbourhood, religion, work, etc.”⁵

Bugungi dialekt do`stlar va oila o`rtasida faol bo`lib qolmasdan balki jamiyatning bir bo`lagiga aylandi. Italianing sanoatlashgan shahri bo`lmish Turinda 1900 – yilning 60 – yillarida ishlab chiqarila boshlangan mashinalardan biri Fiatga dialektlarda qo`llanadigan so`zlardan kelib chiqib nom berilgan.

ITALIYAN DIALEKTI VA UNING QO`LLANISHI.

⁵ Mioni, A. M. (1987): “Domain”, in Ammon / Dittmar / Mattheier (acuradi): *Sociolinguistics / Soziolinguistik*, vol. I. Berlin / New York: de Gruyter, pp. 170-178.

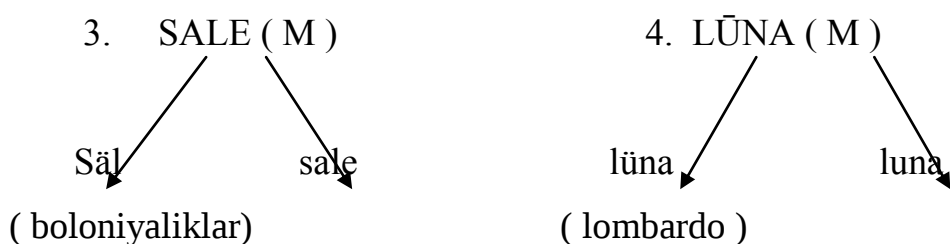
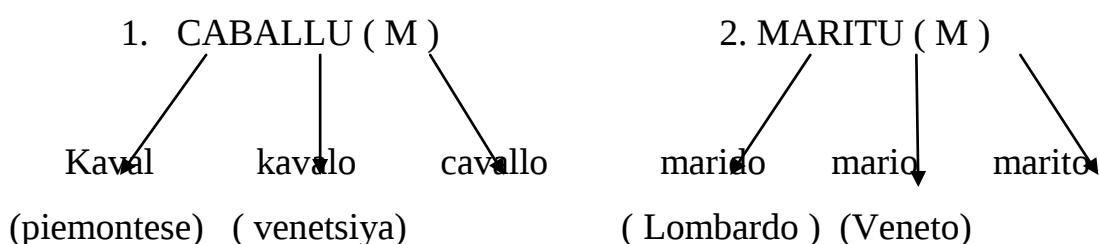
XIII asrdan boshlab ijtimoiy iqtisodiy va siyosiy taraqqiyoti bilan italiyan dialektlari katta guruhga ajraldi. (2 – xarita italiyan tili dialekti)

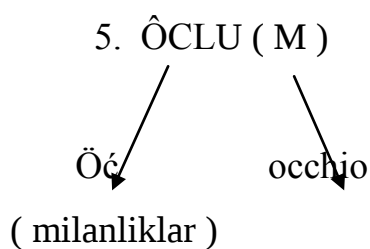
1. Shimoliy dialekt – itallo gallar (vodiy qismi, Lombardi, ligur, emiliano – roman), venetsialiklar va istrianlar
2. Toskan dialekti – markaziy, g`arbiy, sharqiy va janubiy guruhlarga bo`linadi
3. Janubiy markaz dialekti – median (markijan, umbria – lazia)
Janubiy o`rta qismiga (abruzezi, shimoliy pullar, moliran, kampani, lukani)

Quyi janubiy qismiga (kalabrezi, janubiy pullar, sitsilia kiradi)

Shimoliy dialekt

Bu guruh Apinin yarim orolining shimoliy qismini o`z ichiga oladi, ya`ni : Shimoliy - g`arbiy hududagi itallo – gallar (vodiy qismi, Lombardi, ligur, emiliano–roman); venetsianing shimoliy - sharqiy qismi; shimoliy dialekt, istirianlar (qadimiy venetsialiklar) va Trieste hududidagi kichik davlatchalar kiradi. Bundan tashqari, Apenin yarim orolining shimolidagi italo - gallar guruhiga Basilikata va Sichilianing shimoliy – sharqidagilar, Sardeniyadagi ligurlar ham kiradi. Shimoliy dialektning o`ziga xos xususiyatlaridan biri unli va undoshlarning qo`llanishidadir.

Ikkilangan undoshlar bir tovushni ifoda etishi	-ll-> -l-	PELLE (M) > Veneto [pele] (it.pelle)
Undosh unlilar o`rtasida kelsa yangi bir tovushni beradi	-t->-d-> o -k->-g->o -p->-v->o	CAUDAM (M)>Lombardo[`koa] (it.coda); MEDICUM (M)>Lombardo[`medeg] (it.medico); CAPILLI>Lombardo [ka`vei] (it. Capelli)
-cl, -gl; ushbu qo`sh undoshlar yangi bir tovushni ifoda etadi	-cl->[tʃ]	CLAMARE > vodiy qismi [tʃa`me] (it. chiamare);
Tish oldi undoshlari oldidan -e, -i, unlilari kelsa, tovush o`zgaradi	[tʃ]>[ts,dz]	CIVITATE(M)>Veneto[tsi`ta] (it.citta)
Vodiy qismda qo`llanadi gan -ct, fransuz tilidagi -it, tovushini beradi	-ct->-it-	LACTE(M)>[`lait] ( it.latte); NOCTE(M)>[`noit] (it. notte)
Biroq Lombardiya va Emilia Romaniyada ushbu -ct, tovushlari boshqacha talafuz qilinadi	-ct->[tʃ]	LACTE(M)>[latʃ] (it.latte) NOCTE(M)>[`notʃ] (it. notte)

DIALETTO LOMBARDO Dalla poesia “ dies irae ” di Emilio guicciardi (in “ poesia dialettale	ITALIANO
---	-----------------

italiana del novecento”, a cura di M. Dell’Arco e P.P.Pasolini) E fa caldo; on cald che smoeuja. Trentanoeuv ! sont masaraa Non si muove neanche una foglia	E fa caldo ; un caldo che ammolisce. Trentanove! Sono disfatto. Non si muove neanche una foglia.
--	--

Toscan dialekti

Toscan dialekti bu guruhga toscan viloyati va yarim orolning shimoliy sharqiy qismi ham kiradi. Italian tilining hamma dialect va shevalari adabiy til tarqqiyotiga maʼlum bir hissa qoʻshgan. Biroq toscan dialekti markaziy oʻrinda turganligi va leksik tomondan oʻzining koʻpgina elementlarini adabiy tilga kiritganligi bois XIII asr oxirda XIV asrlarda asos qilinib olindi.

Fonetik jihatdan farq qilishini koʻrib chiqamiz bunda oxiri unli bn tugagan holatda undosh oʻzgaradi – casa [la hasa]; diftongda – uo, uova, scuola, buona [ova, scola, bona]; sintaktik jihatdan koʻrsatish olmoshi – questo – codesto – quello; leksik jihatdan –spenge - spegne; balocco, busse (percosse), rena (sabbia), cencio (panno); ecc.

Ushbu dialektning oʻziga xos xususiyatlaridan biri undoshlarning qoʻllanishidadir;

-k, tovushi talafuzda oʻzgaradi	-k->[x][h][-]	AMICU (M) >[a`mixo], [a`miho], [a`mio] (it. amico)
-t, -p, tovushlari ham xuddi shunday oʻzgaradi	-t->[θ] -p->[ϕ]	TESTA (M) [θesta] (it. testa); APE(M) [aϕe] (it.ape)
-c, tovushi ham xuddi shunday oʻzgaradi	[tʰ]>[ʃ]	ACETE (M)>[a`ʃeto] (it. aceto);

Toscan dialektini **Devoto Djakomelli (1972)**⁶ boshqa dialektlar tuzilishi bilan solishtirgan holda uni 4 guruhga ajratadi:

- **Markaziy – florensia shevasi;**
- **G`arbiy – ligur shevasi (livornese, pisano, lucchese) va emiliano shevasi (Carrara va Lunijana);**
- **Sharqiy - Arezzo, Val di Chiana va Umbirianing shimoliy g`arbidagi shevalar kiradi;**
- **Janubiy - shimoliy Monte Amiata va Lazio shevalari kiradi.**

1. **FAMILIA (M)**

Famiglia Famiglia

(Florensiya)

2. **PUGNU (M)**

pugno pugno

(Florensiya)

DIALETTO TOSCANO (LIVORNESE)	ITALIANO
Dal giornale satiric in dialetto livornese “ il vernacoliere ”, gennaio 1992 Principia ‘r rinnovamento de’ partiti. I demogristiani s’ arrestano fra loro. (...) piuu di tutto chi c’u rimasto a boccaperta sono stati I sociolisti, che ‘nvidiosi’ ome sono si son messi subito arrestassi l’un l’altro anche fra loro! Ir che, se lipperli ha fatto di a quarcuno che era l’ora di vedŕ finalmente ‘ngattabuia varche trappolone, ha pert anche messo ne` penzieri li studiosi di demodrazia	Comincia il rinnovamento dei partiti. I democristiani si arrestano fra loro. (...) piuu di tutto chi c’u rimasto a bocca aperta sono stati i sociolisti che, invidiosi come sono si sono messi subito ad arrestarsi fra loro! Il che, sul momento ha fatto dire a qualcuno che era l’ora di vedere finalmente in carcere qualche

⁶ Una suddivisione più dettagliata del toscano, che rielabora quella di Pellegrini (1977), in bruni (1984):

1. fiorentino; 2. Senese; 3. Occidentale (pisano\ livornese\ elbano, pistoiese, lucchese); 4. Aretino; 5 grossetano – amiatino; 6. Apuano.

	delinquent, ha pero anche messo nei pensieri gli studiosi di democrazia
--	---

Janubiy markaz dialekti

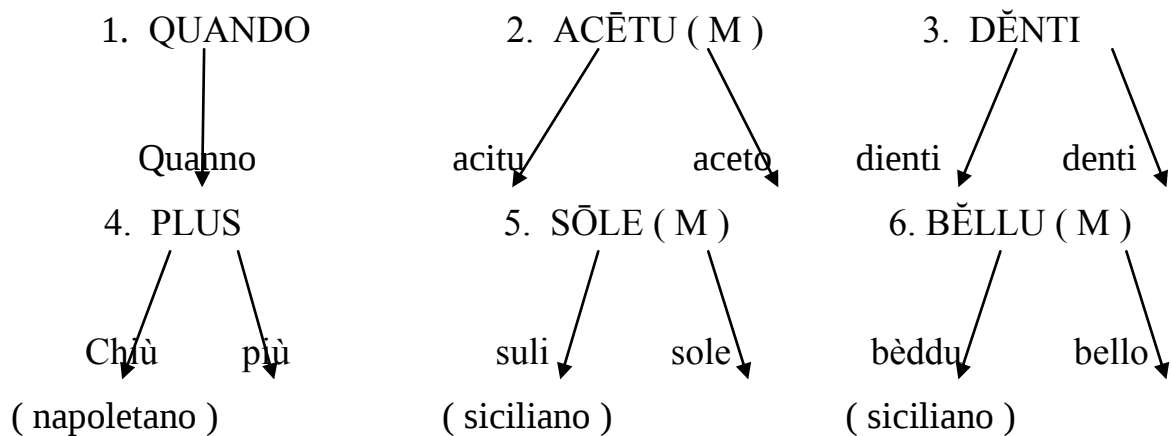

Janubiy dialektga yarim orolning janubida yashovchilar, Sitsilia oroli va geografik joylashuviga binoan markaziy qismdagi va janubdagi viloyatlar kiradi.. ushbu yirik dialect o`z navbatida 3 guruhga bo`linadi;

1. Janubiy markaz – median (markijan, umbria – lazia)
2. Janubiy o`rta qismiga (abruzezi, shimoliy pullar, moliran, kampani, lukani)
3. Quyi janubiy qismiga (kalabrezi, janubiy pullar, sitsilia kiradi)

Ushbu dialektning ham o`ziga xos xususiyatlaridan biri undoshlarning qo`llanishidir;

Undoshlarning asimilatsia holati -nd,-mb-> -nn-mm [w]	Quando >[`qwanno] (it.quando)
-pl>[k]	PLUS>[kju] (it.pium)
-bl>[dd]	NEBULA>[nedda] (it.nebbia)
-ll>[dd]	BELLU(M)>siciliano[beddo] (it.bello)

DIALETTO NAPOLETANO	ITALIANO
Dalla canzone “ Napule n ” di Pino Daniele (1977)	
DIALETTO LUCANO Dalla poesia “ Nun chiange ”, di Albino Pierro, nato a Tursi, in provincia di Matera (Basilicata) nel 1916 (in cartelle a lui stue, 1973) Che sagne chiamu chiamu Avi tra i esse pronte E tu sar ca nun si sùle	ITALIANO Napoli n mille colori Napoli n mille paure Napoli n la voce dei bambini Che sale piano piano Dovrei essere pronto E sai che non sei solo
E nun ci sùu, Eppure nun change: Si nganne mi sente strinte, Guarde fisse na petre E ci trese dainte.	E non lo sono Eppure non piango Se nella gola mi sento stretto Guardo fisso una pietra E ci penetro dentro
DIALETTO SICILIANO Dalla poesia “ Lingua e dialettu ” di Ignazio Buttitta, nato a Bagheria, in provincial di Palermo, nell 1899 (in “ Io faccio il poeta ”, 1972)	ITALIANO

Un populu	Un popolo
Mittitilu acatina	Mettetelo in catene
Spugghiatilu	Spogliatelo
Attuppatichi avucca,	Tappategli la bocca
И ancora liburu.	И ancora libero.
Livatici u travagghiu	Toglietegli il lavoro
U passaportu	Il passaporto
A tavula unni mancia	La tavola dove mangia
U lettu unni dormi,	Il letto dove dorme,
И ancora riccu.	И ancora ricco.

Italian badiy asarlari va sh`eriy janrlarida qo`langan mahalliy dialektlarni ko`rishimiz mumkin.

Italiyan reklamalarida ⁷ Italiyan adabiy tili va dialekti qo`langan:

1. “ Adès le nùster lasagna i pièsen perfin ai napoletàn ”.
2. La cucina regionale italiana ci ha messo I suoi grandi piatti. Findus la sua grande esperienza. Ecco le ricette del sole. Specialità gusto es, “ solari ”, preparate con le migliori materie prime, come l`olio extravergine d`olive e tagli di carne di prima scelta.

3. “ so`nu sfizio ”

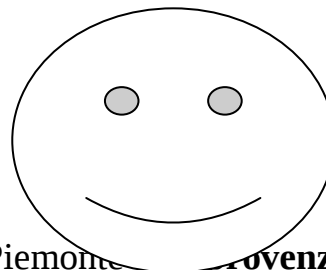
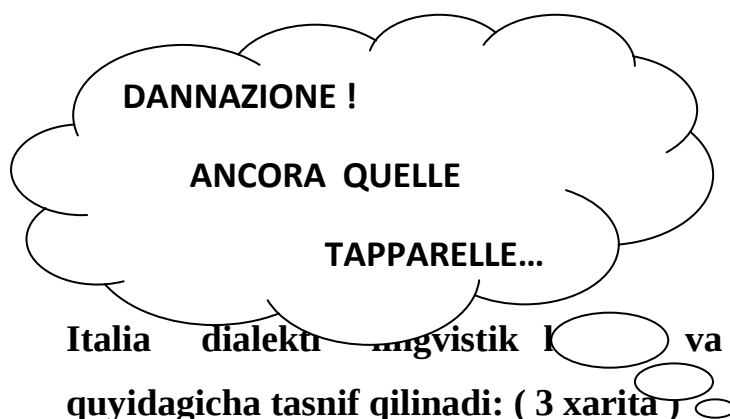
Piatti unite d`Italia

Pubblicità di un prodotto per la csa che serve per togliere la luce alle finestre

⁷ Pubblicata sulla rivista femminile “ Grazia ” del 17.3.1993.

(qui si usa il vocabolo “ tapparelle ”, dette anche “ serrande ”, “ avvolgibili ”, “ persiane ” al posto dei geosinonimi).⁸

Italia dialekti angvistik l va uviga ko`ra
quyidagicha tasnif qilinadi: (3 xarita)

Franco – provenzale (val d`Aosta va Piemonte, **provenzale** (piemonte occidentale ¹⁰); **gallo – italico**: ligure, yuqori va quyi vodi, Lombardo (occidentale, orientale ¹¹, alpino, novarese, trentino occidentale, ladino) emiliano (occidentale , orientale, mantovano, vogereze – pavese, lunigiano, romanlar, shimoliy markigianlar); **venetlar** (lagunare, janubiy, shimoliy markaz, veroneze, triestino – giuliano, trentino orientale, ladino – Veneto); **ladino** (atezino, cadorino); **friulano** (centro – orientale, sudtirolese occidentale va orientale, pustero); **sloveno** (zelian di Val Canale, reziano, Valle della Torre e del Natisone, carsico); **toscane** (fiorentino, sneeze, occidentale: pisano – livornese – elbano, pistoiese, lucchese, Aretino, grossetano – amiatino, apuano); **mediano** (marchigiano centrale: anconitano, manceratese; umbro: settentrionale, meridionale, occidentale e viterbese, meridionale, orientale, laziale: centro settentrionale, romanesco, cicolano – reatino – aquilano); **meridionale intermedio** (marchigiano meridionale – abruzzese: meridionale, terameno, abruzzese orientale adriatico e occidentale; molisano; pugliese: dauno – appenninico, garganico, apulo barese; laziale meridionale e campano: laziale meridionale, napoletano, irpino, cilentano; lucano – calabrese settenrionale: lucano nord occidentale, nord orientale, centrale, lucano,

⁸ Dalla rivista “ Gioia Casa ”, marzo – aprile 1997.

⁹ Vodi qismi

¹⁰ G`arbiy

¹¹ sharqiy

calabrese, settentrionale); **meridionale estermo** (salentino, calabrese centro meridionale, siciliano: occidentale, centro, sud orientale, messinese, eoliano, isola di Pantelleria); **lugudorese** (nuorese, lugudorese settentrionale, barbaricino); **campidanese; sassarese – gallurese** .

Yarim orol dialektining lingvistikasi Yugoslavia (slovan dialekti); in minoranze serbo – croate del molise, greche nella Calabria meridionale (bova, galliciano, amendolea, condofuri, roghudi, roccaforte) e salentoda (castrignano, corigliano, calimera, martano, martignano, melpignano, soleto, sternatia, zollino); albanesi sbruzzoda, moliseda, Campania, Basilicata, Puglia, Calabria (spezzano, vaccarizzo) e sicilia (piana degli albanesi). Alghero (catalano); foggia, faeto va celle (franco – provenzale) viloyatlarida, Cosenza, Guardianing vodiy qismi (provenzale); va italianing settentrionale (Tedesco) boshqa hududlarida roman tilida so`zlashmaydi.

Italian tilshunoslari til va dialekt o`rtasidagi yaqinlikni aniqlash uchun 5 asosiy turga bo`lgan:

- a) Diakronika (davr, vaqt)** – bunda o`tgan va hozirgi Italian tili va dialekti.
- b) Diatopik (geografik)** - bunda adabiy til, dialect, etnolingvistika;
- c) Diastratik (jamiyat)** – rasmiy til, jargonlar, mahaliy lahjalar;
- d) Diafizik (yozma)** – gazeta, jurnal, qo`lyozmalar;
- e) Diamezik (aloqa)** - uzoq masofali muloqot, radio televidenia ;

Ushbu 5 tur asosida Italian tilshunoslari ilmiy ishlar olib borgan. Ular De Mauro, Trumper, Maddalon, Sanga, Sabatini va Berrutolardir .

Sanga 1978 - yilda diafizikani o`rganib chiqqan;

Trumper madalon 1982 yilda diamezikadagi yozma va og`zaki adabiy til o`rtasidagi farqni o`rganib chiqqan;

Sabatini 1985- yilda diafizika va diamezikani, mahalliy tildan mahalliy lahjani farqlab berdi;

Spitzer va Nension toscan dialekti va emigrantlar tilini umumxalq tilida ishlatilishini asoslab berdi;

Berruto 1987 – yilda til va dialect o`tasidagi yaqinlikning 5 asosiy turini asoslab berdi. Biz buni tushunishimiz oson bo`lishi uchun chizma asosida ko`ramiz:

(chizma)

De Mauro 1980 – 1989 yillarda til va dialektdagi **diamezik va diafazik** holatini o`rganib chiqib muhim tomonlarini umumlashtirdi.

Italian tilini va dialekti

Italian tili mahalliy lahjalar

Italian adabiy tili mahalliy shevalar

Italian umumxalq tili

Dialektlardagi grammatik holatlar

Morfosintaktik jihatdan

Shimoliy dialektida

- Qarindoshlikni ifodalab keluvchi so`zlar oldidan artikl ishlatilmaydi: **mia mamma, mio papa.**
- Olmosh fe`lni oldidan ham oxiridan ham kelishi mumkin: **mi devi telefonare, devi telefonarmi.**
- **Quando, mentre, dopo** vaqt ravishlaridan keyin **che** bog`lovchisi qo`llanadi: **mentre che viene.**
- Ko`rsatish olmoshi kishilik olmoshi o`rnida ham qo`llanishi mumkin:

Quella ragazza qui.

Toskan dialektida

- Birlikda ishlatiladigan kishilik olmoshi ko`plikda ham ishlatiladi, bu butun bir Italiyan dialektlarida ishlatiladi: **lui arriva domani, paga lei, loro non mi hanno ancora telefonato.**
- So`zlardagi qisqartmalar: **anda` - andare, vede` - vedere, parti` - partire,**
- Passato remoto zamonida **dare (fe`li )** fe`li II shaxs birlikda **dasti – desti** bo`lib ishlatiladi:

Janubiy - markaziy dialektida

- Kishilik olmoshi oldidan a artikli keladi: **ho chiamato a lui - ho chiamato lui.**
- Olmosh fe`lni oldidan ham oxiridan ham kelishi mumkin: **mi devi telefonare - devi telefonarmi.**
- **Avere** yordamchi fe`li o`rnida **tenere** fe`li ishlatiladi:
tengo fame – ho fame
- **Essere** yordamchi fe`li o`rnida **stare** fe`li ishlatiladi: **qui non ci sta niente da fare - qui non c'è niente da fare.**
- Hozirgi zamon o`rnida imperfetto congiuntivo¹² ishlatiladi: **che la smettesse! - che la smetta!**

Leksik jihatdan

Leksik ma`nosi	Italiyaning shimoliy qismida ishlatiladigan so`zlar	Toskanada ishlatiladigan so`zlar	Italiyaning janubiy qismida ishlatiladigan so`zlar
Oshxona jixozi taom pishirish uchun mo`ljallangan kichik idish	Teglia, tegame, testo, pirofila	Teglia, tegame, pirofila	Teglia, Ruoto, Tiella
Metal va boshqa narsalardan yasalgan derazaning yig`ma pardasi	Tapparella, Avvolgibile, serranda	serranda	Tapparella, Persiana, serranda
Bolalar ovunchog`i	giocattolo	Balocco, gicottolo	Gioco, pazziella, gicottolo
Meva turi (ko`k	Melone	popone	Mellone,

sariq, qizil, yashil)			melone
Ulovlardagi va bosh qa joylardagi o`rindi	sedia	Seggiola, sedia	Sedia, seggia

2. ITALIYAN DIALEKTINI TASNIF QILGAN TILSHUNOSLAR VA ULARNING ILMIY ISHLARI

Biz italiyan dialektlari va ularning o`ziga xos ayrim xususiyatlari, fonetik va morfologik xususiyatlariga ko`ra bir – birlari bilan yaqinlashadigan va ayni vaqtda bir – birlaridan farq qiladigan dialektal guruhlar haqida tasavvurga egamiz.

Italiyan dialektlari dialektologlar va tilshunoslar tomonidan turlicha tasnif qilingan. Bu sohada italiyan dialektologlari va tilshunoslari Franchesko Cherubini (1789-1851), Pietro Monti (1794-1856), Gabriele Rosa (1812-1897), Carlo Tenca (1816-1883) Carlo Cattaneo (1801-1869), Bernardino Biondelli (1804-1886). Giovenale Vegezzi - Ruscalla (1799-1883), Clemente Merlo (1879-1960), Gerhard Rohlfs (1892-1986), Giovan Battista Pellegrini (1921-3.2.2007) Graziadio Izaia Ascoli (1829–1907) larning tasnifi diqqatga sazovardir. Biz mazkur tilshunoslarning tasniflarini xronologik tartibda ko`rib chiqamiz.

Italiyan dialektlarining tarqalish chegaralari italiyan xalqining tarqalishi bilan bog`liq. Italianlar, demak italiyan dialektlari ham asosiy ko`pchiligi Italiyada, Fransiyada, Janubiy Germaniyada, Gretsiyada, Ispaniya hududlarida tarqalgan. Demak, shu yerlarda italiyan dialektlari qadimdan shakllangan va hozirgacha turlicha rivojlanish bosqichlarini kechrib kelmoqda. Bu katta hududda juda qadimdan yirik – yirik madaniyat markazlari bo`lgan. Tarixdan yaxshi ma`lumki, italiyan dialektlari ham asta – sekin ma`lum xududlar bo`yicha yirikroq, umumiyroq to`dalarga birlashib, tashkil topib, har xil dialekt zonalari bo`yicha rivojlanib borishi davomida turli tillarning ta`siriga uchragan. Shunga qaramay, o`zining eng yuqori rivojlanish bosqichi bo`lgan yagona milliy til darajasiga ko`tarilgan. Bu - uzoq davrlar mahsuli, albatta. Qadimda odamlarning urug` - qabila bo`yicha yoki o`zlariga biron

tomondan (masalan, ishlab chiqarish va xo`jalikning biror sohasi bo`yicha) yaqin bo`lgan qavmlar bilan birga qishloq – qishloq bo`lib shaharlarda esa mahalla – mahalla tarzida joylashganligini ham hisobga olish kerak. Su tarzdagi joylashish va o`rtoqlashish ham davrlar o`tishi bilan ma`lum bir kichik – kichik dialektlarning yoki o`sha xududda umumiy bo`lgan fonetik yoki morfologik xususiyatlarning paydo bo`lishiga olib kelgan, albatta.

Dialektolog olimlar va tilshunoslar faoliyati.

Dante Alighieri (*Dante Aligyeri*) ([1265](#)— 13/14 sentabr [1321](#)) — italyan shoiri. Kech o`rta asrlar madaniyatining sintezi berilgan "[Komediyani](#)" yaratuvchisi (keyinchalik [Boccaccio](#) unga "Ilohiy" epitetni beradi).

- [1306](#)—[1321](#) [Ilohiy komediya](#) — Divina Commedia (it.):
 - [Do`zah](#),
 - [Mahshargoh](#),
 - [Jannat](#)
- [1304](#)—[1307](#) Convivio (it.) Bazm
- [1304](#)—[1306](#) De vulgari eloquentia libri duo (lot.) Xalq so`zamolligi haqida, traktat (Dubia)
- Egloghe (lot.) Ekloglar
- Epistulae (lot.) Nomalar
- Il fiore (it.) Gul, Roza haqidagi Roman (Roman de la Rose) ga asoslangan 232 sonetdan iborat epik doston. XIII asrning fr. allegorik romani
- [1310](#)—[1313](#) Monarchia (lot.)
- Detto d'amore (it.) Detto d'Amore Roza haqidagi Roman (Roman de la Rose) ga asoslangan epik doston. Monarhiya, traktat
- Quaestio de aqua et de terra (lot.) Suv va yer haqidagi savol. Dubia
- [1295](#) Vita nuova (it.) Yangi hayot
- Rime (Canzoniere) (it.) She`rlar
 - Florensiya davrining she`rlari:
 - *Sonetlar*
 - *Kansonlar*

- *Ballada va stanslar*
- Surgunda yozilgan sheʼrlar:
- *Sonetlar*
- *Kansonlar*
- *Tosh xonim haqida sheʼrlar*
- Xatlar

Tullio De Mauro (Torre Annunziata, 1932 – yil 31 – mart)

Tullio De Mauro Rimdagi “ Julio Kezare ” oʻrta maktabni tugatgach, klassik litseyida oʻqigan. Oʻqishni rimdagi til va adabiyot universitetining til falsafasi boʻlimida davom ettiradi. 1957 - yilda italiyaning boshqa uiversitetlarida (Napoli, Palermo, Kieti Salemo) oʻqituvchilik qiladi. 1967 – yilda professorlik unvonini oladi. Tullio De Mauro Ferdinand de Sassyurning “ Umumiy tilshunoslik kursi ” asarini tarjima qiladi. 1969 – 1997 - yillarda “ Umumiy tilshunoslik falsafasi ” boʻlimi prezidenti etib tayinlandi.

Maurizio Dardano

Maurizio Dardano (Rim, [13 dicembre 1935](#) yil) uning ilmiy faoliyatini umumiy tilshunoslik boʻlimining sintaksis tarixi, leksikologiya, morfologiya va ommaviy axvorot vositalari tilida koʻrishimiz mumkin. U Rimdagi La Sapienza Universiteti ([Università degli Studi di Roma La Sapienza](#))da oʻzining bitiruv malakaviy ishi “ Italiyan tili tarixi ” ni yoqlaydi. Universitetni tamomlagach Peruja Milliy Universitetida fonetika fanidan oʻqituvchilik qiladi. 1965 yilda dotsentlik, 1966 – 1974 yilda “Italiya tarixi ” nomli ilmiy ishida professorlik unvonini yoqlaydi. U italiyaning koʻpgina universitetlarida oʻqituvchilik qiladi va koʻpgina xalqaro ilmiy konfrensiyalarda oʻzining ilmiy ishlari bilan qatnashadi. Oilali u Isa Basso ([Isa Basso Dardano](#),) bilan turmush quradi, Isa Basso Rimdagi Universitetidan birida fransuz adabiyoti tarixi fanidan oʻqituvchi professor, qizi [Paola Dardano](#) Sieyna universitetida tilshunoslik fanidan oʻqituvchi dotsent.

Uning ilmiy ishlari :

- XIII asr yozuv tili va texnikasi (*Lingua e tecnica narrativa nel Duecento*, (Rim 1969)
- *Bugungi soʻzlarning tuzilishi* (*La formazione delle parole nell'italiano di oggi*) (Rim 1978)
- *Italiyan gazetasi tili* (*Il linguaggio dei giornali italiani*) Rim-Bari, 1986
- *Qadimiy prozani tekshirish ilmiy ishi* (*Studi sulla prosa antica*), Morano, Napoli 1992
- *Italiyan tili qoʻllanmasi* (*Manualetto di linguistica italiana*) (2^a ed. ampliata), Zanichelli, Boloniya 1996
- Italiyan tili grammatikasi ([Pietro Trifone](#) bilan hamkorlikda), (*La nuova grammatica della lingua italiana*), Zanichelli, Boloniya 1997
- *Italiyan tili qoʻllanmasi* (*Nuovo manualetto di linguistica italiana*) Zanichelli, Bologna 2005
- *Leggere i romanzi. Lingua e strutture testuali da Verga a Veronesi*, Carocci Roma 2008
- *Soʻzlarning tuzilishi, italiyan tili morfologiyasining kelib chiqishi* (*Costruire parole. La morfologia derivativa dell'italiano*), Il Mulino, Boloniya 2009
- *Vaqt stili, bugungi italiyan sanʼati tili* (*Stili provvisori. La lingua della narrativa italiana d'oggi*), Carocci, Roma 2010
- *Milliy til* (*La lingua della Nazione*), [Laterza](#), Rim -[Bari 2011](#)

Gaetano Berruto

Gaetano Berruto (Turino, [1946](#) yil) Italyan tilshunosi oʻrta maktabni tugatgach Kavor litseyida oqishni davom etiradi. 1969 – yilda Turin Universitetining tilshunoslik fakuletetida oʻqiydi, oʻqish davomida dialektoloiya boʻyicha koʻpgina ilmiy ishlarni qilgan. 1969 – 1971 yillarda Venetsiyada “ Oʻrta Yer Dengizi ” nomli atlasini yozib bitkazadi. 1971 – yil Turinga qaytib u yerda italiyan dialektologiyasi boʻlimida assistent boʻlib ishlaydi. 1973 – yilda Bergama universitetida professor unvonini yoqlaydi. Zurigo Universitetida italiyan tilshunosi boʻlib faoliyatini davom

ettiradi. Turin universitetida sotsiolingvistika va umumiy tilshunoslik kafedralarida, [Heidelberg](#) universitetida (1997) , [Parij III-Sorbonne Nouvelle](#) universitetida (2003) *Gastprofessor* bo`lib ishlaydi. Italiyaning til va jamiyat institutida prezident bo`lib faoliyat ko`rsatadi (1985-1989), xalqaro jurnal (*Rivista Italiana di Dialettologia*, *Revue française de linguistique appliquée*, *Romanische Forschungen*, *Sociolinguistic Studies*, *Sociolinguistica*) da faoliyatini davom ettirdi.

Bernardino Biondelli (1804-1886).

Bernardino Biondelli o`zining ilmiy ishlarida xalqning tarixiy etnik tarkibini o`rganib va italiyan dilaektini tasnif qildi. U italiyan dialektini quyidagicha tasnif qildi:

1. lombardiya dialekti
2. emiliano dialekti
3. vodiya dialekti

U ushbu tasnifida dialektni fonetik (**ü** va **ö** unlilariga) jihatiga etibor bergan.

Graziadio Isaia Ascoli (1829–1907)

“ Italian tilshunosi otasi” nomini olgan Graziadio Isaia Ascoli birinchi bo`lib italiyan dialekti guruhlarini va uni geografik jihatdan ham to`liq o`rganib chiqqan tilshunoslardan biridir. U italiyan dialektlarining geografik joylashuvi nuqtai nazaridan dialektlarni 4 guruhga bo`lib o`rganib toskan dialektiga alohida etibor qaratdi. Dialektni diaxronik va sinxronik jihati va Toskan dialektining diaxronik va sinxronik jihatlarini tasnif qilgan.

- diaxronik jihatdan ko`proq tilning kelib chiqishi lotin tili bilan bog`liqligi va lotin tilining ba`zi xususiyatlari Toskan dialektida saqlanib qolganligini ko`rsatib bergan.
- Sinxronik jihati esa dialektning geneologik metodi va geografik holatidan foydalanib quyidagi katta guruhlarini tasnifini keltirib chiqargan:
 1. Franko - provenzali dialekti, Ladin dialetti (markaziy va sharqiy)
 2. Italio – gallar (liguriya, vodiya qismi, lombardiya, emiliano) sardeniya dialekti

3. Markaziy, janubiy, venetsiya dialektlari
4. Toskan dialekti (bunda toskan dialekti va lotin tili o`rtasidagi o`xshashlikkka katta ahamiyat berilgan)

Bular o`rtasidagi farqni biz quyidagi misolda ko`rishimiz mumkin

DOMINĬCA > toscano *domenica*

veneto *domenega*

friulano *domenie*

romagnolo *dmenga*

Jovan Battista Pellegrini (1921-3.2.2007)

Jovan Battista Pellegrini italiyan tilshunosi. U o`zining ilmiy faliyati (1975, 1977) davomida italian dialektini tasnif qilib uning kartografiyasini ishlab chiqdi. Pellegrini dialektini *italoroman guruhiga qarab 5 ta katta guruhga bo`lib tasnif qildi:*

- 1) lotin, (ladino (friulano))
- 2) yuqori italiyan dialekti (shimoliy), (dialetti alto-italiani (chiamati anche settentrionali))
- 3) toskan dialekti (dialetti toscani)
- 4) markaziy - janubiy dialekti (dialetti centro-meridionali)
- 5) sardeniya (sardo)

3. ADABIY TIL TUSHUNCHASI, ITALIAN ADABIY TILI

Jamiyat tarixida tillarning keying taraqqiyoti milliy tillarning yuzaga kelishi bilan bog`liqdir. Shunday qilib millat paydo bo`lishi bilan birga milliy til ham yuzaga keladi. Milliy tilning yagonaligi xalq (elat tilning) tarixiy taraqqiyoti orqasida shakllanadi. Buni Italiyan tili misolida yaqqol ko`rish mumkin. Milliy til dialektlar bilan o`zaro bog`langan holda taraqqiy etaveradi. Shuni aytish lozimki davrlar o`tishi bilan ma`lum bir ijtimoiy tizim o`rniga boshqasi kelishi bilan tilda yangi so`zlar, iboralar paydo bo`ladi. Adabiy til keng ma`noda tarixan shakllangan, so`z ustalari tomonidan qayta ishlangan, sayqal berilgan, jamiyatda kishi faoliyatining barcha tarmoqlari bilan uzviy

bogʻlangan . Adabiy tilga faqat badiiy asarlar tili emas, har bir davrning oʻz ilmiy, rasmiy va matbuot tili ham kiradi.

Niccolo Machiavelli takidlaganidek: “ Adabiy til u yoki bu xalq, baʼzan xalqlarning maxsus ish hujjatlari, maktab taʼlim, kundalik yozma munosabatlar, fan, publistika, badiiy adabiyot, soʻz barcha jabhalari uchun xos boʻlgan xodisa sifatida anglashiladi, tushuuniladi, idrok etiladi ”. Adabiy tilning har bir sohasi – tovush tizimi, yozuvi, soʻz va gap qurilishi, soʻz qoʻllash usullari oʻz mezonlariga ega boʻladi. Boshqacha aytganda, Italiyan adabiy tili ikki xil koʻrinish yozuvi (orfografiya), toʻgʻri talaffuz (orfoepiya) qonun qoidalariga ega boʻladi. Bu qonun qoida yoki mezonlar tilni amalda qoʻllash tajribasiga asoslanadi hamda har tomonlama muhokama va munozaradan keyin tishunos olimlar tomonidan boshqa soha mutaxasislari bilan kelishilgan holda tasdiqlanadi. Muhimi shundaki, adabiy tilni hammabob – baravar qabul qilishi, yaʼni ishchimi, ziyolimi, rahbarmi, kim boʻlishidan qatʼiy nazar nazar unga rioya qilgan holda foydalanishi lozim boʻladi. Bu shubhasiz, adabiy tilda muloqot qiluvchilar va unga rioya etuvchilar uchun asosiy vazifani bajarishga turtki boʻladi. Qolaversa, adabiy til har xil harakatdagi tushunchalar bilan ifodalanib, unda milliy xususiyatlar ham sinxron (hozirgi) asosda hamda rang - barang maʼno ifodalovchi diaxron (tarixiy) asosda oʻrganiladi. Bu esa adabiy tilning imkoniyati keng ekanligini ifodalaydi. Umumxalq tili barcha aʼzolar uchun tushunarli boʻlgan shu tilning hamma mahaliy koʻrinishlarini oʻzida aks ettirgan tildir. Shubhasiz, adabiy tilni umumxalq tilining boshqa koʻrinishlaridan tamomila farqlanib turishini taminlaydi. Birinchi navbatda bu holat adabiy til masalasining tilshunoslikdagi eng murakkab masalalardan biri ekanligini ifoda etadi. Ayniqsa, adabiy tilning keng qamrovligini bunga yaqqol misol sifatida koʻrsatish mumkin. Jumladan Italiyan tilshunoslari adabiy tilning yettita belgisini koʻrsatadi:

1. Ishlanganlik
2. Meyorlashtirilganlik

3. Stabillik

4. barqarorlik ma`lum bir tilda so`zlashuvchi jamoaning hammasi uchun umumiylik va majburiylik

5. Uslubiy bo`linganlik

6. Individuallik, ya`ni muomlaning turli toifalari, ishlab chiqarish, ijtimoiy siyosiy, madaniy hayoti, ilm – fan, kundalik - turmush sharoitidagi umumiylik

7. Yozma va og`zaki shakllariga ega ekanligi.

Ana shu sifatlarning hammasi mavjud tilni adabiy til deyish uchun asos ham, chunki boshqa sifatlar ham bo`lishi mumkin. Ikkinchi tomondan, bu sifatlar turli davr adabiy tillarida turlicha bo`lishi ham mumkin. Masalan, yozma adabiyot mavjud bo`lmagan ayrim xalq tillarida bu sifatlardan ko`pi bo`lmasligi ham mumkin. Adabiy til hayotiy mavjudlikning zaruriy sharoitlaridan biri bo`lib, u jamiyat hayotining turli sohalariga xizmat qiladigan, o`zining boyligi ko`p vazifaligi, ishlanganligi, qat`iy me`yorga ega ekanligi bilan tilning boshqa shakllariga nisbatan eng ustun turadigan til shaklidir. Shunga ko`ra hozirgi zamon tilshunosligida adabiy til o`zining keng qamrovligi, ifoda vositalariga boyligi, aniq va ravonligi bilan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon adabiy tilning umumxalq tilining boshqa ko`rinishlari bilan uzviy aloqadorlik kasb etishini belgilaydi. Xususan, hozirgi zamon tilshunosligida adabiy til va milliy til tushunchasi masalasi ko`ndalang turadi. Negaki, adabiy til va milliy til shakllanish nuqtai nazaridan o`zaro farqlanadi. Milliy til va adabiy til masalasiga kelganda, bular boshqa – boshqa hodisalar ekanligi ma`lum bo`ldi. Tilning miliy formasi uning hayotiy formalaridan biri emas, adabiy til esa uning hayotiy shaklidir. Chunki milliy til ma`lum bir davr mahsuli, adabiy til esa undan oldin mavjud bo`lgan. Masalan, hozirgi Italiyan milliy tili umumxalq tilining eng yuqori ko`rinishi hisoblanib, u o`z tarixini bugungi kungacha etib kelgan eng qadimgi yozma yodgorliklar tilidan boshlangan bo`lsa, adabiy til esa hamma davrlar uchun bir xil bo`lmaydi, har bir davrning o`z adabiy til me`yorlari

bo`ladi. Chunonchi, XIV asr Dante davri eski italiyan adabiy tili bilan hozirgi italiyan tilining, grammatik me`yorlari orasida farqlar borligini yaqqol sezib turamiz. Ko`rinadiki, adabiy til va milliy til o`rtasidagi o`zaro bog`liq jihatlari, ularning umumiy mushtaraklik xususiyatlari bilan birga farq qiluvchi jihatlari ham borligini ko`rsatadi. Shunday qilib, adabiy til umumxalq til ko`rinishlaridan farq qilib, u sayqallangan, me`yorlashtirilgan, grammatik qolipga asoslangan til shaklidir.

**Jonli so`zlashuv tili .** Jonli so`zlashuv tili umumxalq til ko`rinishlaridan biri bo`lib, bir tomonlama adabiy so`zlashuv tili, ikkinchi tomonlama esa hududiy dialektlar xarakteriga ega bo`lgan til ko`rinishidir. Uning o`z xarakteri va terminlari mavjudligi masalasida to`xtalib o`tsak , jonli so`zlashuv tilining uch xil nomlanish xususida fikr yuritsak .

Bular :

- a) dialekt xarakteridagi so`zlashuv tili;
- b) oddiy so`zlashuv tili;
- c) adabiy so`zlashuv tili.

Bular turli ma`nolar ifodalaydi, biroq har bir ifodaning anglatgan ma`nosi bir biriga yaqn bo`ladi. Aytaylik XIX asr oxiri XX boshlari italiyan adabiy til xususiyatlarini o`rganmoqchi bo`lsak, unda oddiy so`zlashuv tili hamda xududiy dialektlar o`rtasidagi munosabatlar farqlangan. Jonli so`zlashuv tili ifodasi boshqacha, ya`ni ko`p qirrali tushuncha hisoblanadi. Birinchidan, jonli so`zlashuv umumxalq til ko`rinishlaridan biri bo`lib, xalq so`zlashuv tili va adabiy til imkoniyatlari asosida shakllanib boradi. Ikkinchidan, jonli so`zlashuv tili imkoniyatlari chegaralangan bo`lib, adabiy til me`yorlariga mos kelmaydi. Ko`rinadiki, jonli so`zlashuv tili adabiy til va uning me`yorlariga mos kelishi va kelmasligi mumkin. Shunga ko`ra jonli so`zlashuv tili va adabiy til o`rtasidagi tafovutlarni aniq ko`rsatib o`tish lozim bo`ladi. O`z navbatida jonli so`zlashuv tilining quyidagi belgilari mavjud ekanligini aytib o`tish lozim.

- 1) Ishlanmaganlik (neytral ma`no);

- 2) Uslubiy bo`yoqqa ega emas, ya`ni uslubiy ma`no ifoda etmaslik;
- 3) Ma`lum bir tilda so`zlashuvchi jamoaning hammasi uchun umumiylik va majburiylikka ega emaslik;
- 4) Yozma shaklga ega emaslik
- 5) Ko`p ma`nolik vazifasini bajarmaslik, sinonim va variant usullariga ega emaslik.

Shu xususiyatlarning mavjud emasligiga qaramay, jonli so`zlashuv tili adabiy til taraqqiyotiga muhim xizmat qiluvchi til ko`rinishlaridan biridir. Xususan, badiiy asar tilida oddiy so`zlashuv til elementlari badiiy asarning muhim jihatlarini ochib beruvchi xususiyatlarga egadir.

Italian adabiy tilini biz 1989 – yilda Italia televideniylarida reklamaga chiqarilgan “ **MENTADENT P** “ tish yuvish vositasining reklamasini video tasvirdan yozib olingan nusxasini misol tariqasida ko`rsatishimiz mumkin:

VIDEO: una ragazza nel bagno si osserva le gengive.
AUDIO+SCRITTO:

Voce maschile fuori campo: Perché sanguinano le gengive ?

VIDEO: esparto in camice bianco parla alla telecamera indicando le immagini di una dentatura su un teleschermo.

AUDIO.

Esperto: È un caso frequente. La causa principale è la placca. Quando la placca si accumula sul bordo gengivale, infiamma le gengive fino a farle sanguinare. Perché aspettare che succeda? si può prevenire con l'uso regolare di un dentifricio ad azione antiplacca. Prevenire è meglio che curare.

VIDEO: immagine del tubetto di dentifricio e di una ragazza che morde una mela.

AUDIO.

Voce maschile fuori campo: Neo – Mentadent P combatte la placca e protegge nel tempo le gengive.

“ **Gioia** ” ayollar jurnalining 1991 yil 7 oktyabrdagi sonida reklama qilingan

“**Teuco**” Gidromassaj vanasi haqida

ma'lumot berilgan.

Bunda Italian adabiy tili qo'llanilgan:

Per te che devi affrontare I mille impegni di una vita attiva e dinamica c'è una fonte inesauribile di energia e di benessere: l'idromassaggio **Teuco**.

Imagine di essere già nella vasca, quella che hai scelto tra le molte della gamma **Teuco**: rilassati e avvicinarti ora al pannello elettronico di comando.

Ti basta un dito per programmare tutte le funzioni di cui l'idromassaggio **Teuco** è capace.

E soprattutto, ti basta ascoltare e seguire le istruzioni a viva voce che provengono dal pannello padante per avere subito ciò che dell'idromassaggio e dei getti? È subito fatto! Vuoi la perfetta pulizia della vasca e del sistema? Ecco inserito il programma di disinfezione.

Quanto a cercare di immaginare come ti sentirai dopo l'idromassaggio, meglio rinunciare alla realtà in questo caso, supera la fantasia .

ITALIA MILLIY TELERADIO KOMPANIASI RAI 1 orqali 1989yil 30 noyabrda eferga uzatilgan “ **Quark** ” nomli xujatli filmdan misol:

VIDEO: una talpa scava le sue gallerie.

AUDIO:

Voce maschile fuori campo: il terreno su cui cresce la siepe ospita un animale che trascorre gran parte della vita nascosto. La talpa scava un sistema di gallerie situate a diverse profondità. Alla fine dell'inverno ritorna alle vecchie gallerie, più che dei passaggi, sono delle vere e proprie trappole sotterranee.

VIDEO: la talpa mangia il lombrico.

AUDIO:

Voce maschile fuori campo: I lombrichi che, incauti, le percorrono, divengono immediatamente preda della talpa che si aggira in costante perlustrazione.

Esempio di italiano standard nel doppiaggio: trascrizione di un brano tratto dalla soap – opera Americana “ Beautiful ” (trasmesso il 21.1.1992 su RAI 2).
Personaggi: il giovane Ridge, Caroline (future sposa di Ridge), Eric (padre di Ridge).

Ridge : È stata sua l'idea.

Eric : Caroline, l'ho suggerito per una precisa ragione: anche se Thorne avesse rifiutato di fare da testimone, sarebbe comunque stato un bel gesto da parte di Ridge. Diciamo, una dimostrazione del suo desiderio di sospendere le ostilità, e tu sai che la nostra famiglia è importante.

Caroline: Eric, l'uomo che è appena uscito non sembrava affatto disposto a una tregua...

Eric : ...tuttavia ha accettato.

Ridge: Per vendicarsi, papà.

Eric: È tardi per tornare indietro.

Ridge: Io non voglio tornare indietro, ma se lui ci sarà o meno, io mi sposerò ugualmente... a meno che mia moglie non voglia rinunciare a questa piccola formalità.

Caroline: Vuoi tenermi in sospeso per il resto della mia vita?

Ridge: No, se mi prometti che non sverrai davanti all'altare!

Caroline: E tu mi prometti di non avere ripensamenti improvvisi?

Ridge: Touché!

Eric: Sapete, voi due avete veramente uno strano senso dell'umorismo. E ora, Ridge, se non ti dispiace, io e la tua sposa dovremmo parlare in privato.

Ridge: È tutta tua. (rivolto a lei) e non dimenticare i giornalisti.

Caroline: Saranno nel tuo ufficio?

Ridge: Mm

Caroline: D'accordo.

Eric: Ci vorrà poco.

I BOBGA XULOSA

Qadimiy lotin tili, Florensiya o`rta asrlarda ilm fan markaziga aylanishi, 13 asr oxirlari Dante, 14 asr Petrarka, Boccaccio ijodi va 1500 – yillarda Pietro Bemboning, 1800 - yillarda Manzoning va boshqa Italian tilshunoslarning Italian tili rivojlanishidagi hissi alohida e`tiborga sazovardir. Til va jamiyat o`rtasidagi turli xil munosabatlar uzviy mushtaraklik kasb etadi. Til va jamiyat o`rtasidagi aloqadorlik sotsiolingvistikani yaxlit tizimga ega bo`lgan imkoniyatlarini belgilaydi. Ijtimoiy hayotda dialektizmlarning alohida o`rni bor, chunki dialektal so`zlar umumtil lug`at boyligining bir qismini tashkil etadi. Dialektal so`zlarning ma`lum bir qismi adabiy tilga tanlab olinadi va ular adabiy til uslubida qo`llaniladi. Demak, dialektizmlar ijtimoiy hayotning turli tabaqasiga mansub shaxslar nutqiga xos bo`lib, ular o`ziga xoslikni berish maqsadida ishlatilar ekan. Adabiy til ma`lum ijtimoiy vazifani bajarishini bilib oldik. Uning bu vazifalari davrlar o`tishi bilan o`zgarib turadi. Adabiy til tarixining bosh masalalaridan biri tilning ijtimoiy vazifalarini aniqlash masalasidir. Bu masala adabiy til tarixining xalq madaniyati tarixi bilan ijtimoiy tafakkur, adabiyot va adabiy yo`nalishlar, oqimlar tarixi bilan bog`liqligi masalalarini ham qamrab oladi. Adabiy til va dialektlar orasidagi tafovut har vaqtda saqlanib qoladi. Kundalik axborot – matbuot, radio, televideniye, bu tafovutni yo`qotishga qaratilgan. Davrlar o`tishi bilan dialektlarning adabiy tilga nisbatan noo`xshash tomonlari unifikatsiya qilinadi, ya`ni tekislanadi. Adabiy til yuksak mazmunga ega bo`lgan til hisoblanib, bu mazmun ijtimoiy ma`no kasb etishda yanada oydinroq namoyon bo`ladi. Adabiy til va jonli so`zlashuv tili umumxalq til tizimidagi muhim ko`rinishlardan biri bo`lib, har qanday milliy til va uning ravnaqi hamda taraqqiyotida muhim o`rin tutadi. Xususan, adabiy til o`z ichki imkoniyatlarini zamon ruhi asosida boyib, rivojlanib, takomillashib borishi uchun xizmat

qilsa, jonli so`zlashuv tili mavjud tilning xalqchilligini, soddaligi va xalq uchun tushunarli bo`lishini ta`minlaydi. Bu shubhasiz, ijtimoiy ma`no va mazmun kasb etadi.

II BOB BUGUNGI ITALIYAN TILI

1861 yil Italiya tarixi solnomasi zarvaraqlarida “ Italiya davlati Mustaqil Respublika “ bo`lib muhirlandi.<sup>13</sup> Solnoma zarvaraqlari birin ketin to`la boshladi. Jamiyatning turli javhalarida: siyosat, iqtisodiyot, madaniyatida muhim o`zgarishlar sodir bo`la boshladi. Ularning birinchi qadami o`z alfabetini tuzishda bo`ldi va yana bir muhim qadamlardan biri xalqning savodini chiqarish edi. Bunga erishildi, urbanizatsia va sanoatning rivojlanishi, 1954 yil televideniyaning tashkil etilishi aholining 78,6 % rasmiy Italiyan tilida muloqot qila boshladi, qolgan qismi dialektlarda muloqot qilishgan. Zamonning globollashuvi bilan chetdan turli yangi terminlar va iboralar kirib keldi, yoshlar tili o`zgarib alohida guruhga ajraldi. Tilda zamonaviy bo`yoqdorlik avj oldi. Har bir inson bir mamlakatning madaniy hayotiga qiziqsa albatta uni tilini o`rganishga harakat qiladi. Italiya o`zining sanoati, moda olami va oshxonasi bilan mashxurdir. Italiyan tili ham dunyoning yirik tillari bo`lmish ingliz, fransuz, nemis, ispan tillari kabi o`rganilmoqda. Bugungi kunda Yevropadagi 23 tilning biri bo`lmish Italiyan tili italiyada 70 milliondan ortiq aholi bo`lib ular rasmiy Italiyan tilida so`zlashadi. Dunyoning boshqa davlatlarida yashovchi 60, million aholi va muxojirlar ham ikkinchi til sifatida muloqot qilishadi.

Yevropadagi 23 tilning biri bo`lmish Italian tili Etnalinguistika tarixida XIX asrdan boshlab dunyoning 34 davlatida muloqot qiluvchilar soni 61,7 milion. Bugungi kunda Italiyan tili Italiyaning o`zida San Marino , Vatikan shahrida Shvetsariya, Germaniya, Fransiya, Sloveniya, Kroaziya, Malta (1934 yilning so`ngi choragida ), Korsika ( 1859 so`ngi choragida) da shu tilda so`zlashadi. Shevtsiyada nemis, fransus tillari qatorida italiyan tilida 525. 000 kishi

¹³ Storia della lingua Italiano. Autore Stefano Lanunzza, Tascabile Economici Newton 1994 ©

(aholining 6, 8 % tashkil etadi) so`zlashadi. Canton Tichino dagi italiyan tilida muloqat qiluvchilar 332. 950 kishini tashkil etadi. Shvetsiyaning janubidagi Meskolina, Kalanka, Bregaliya va Poskiavo shaharlarida italiyan tilida so`zlashuvchi aholi soni 10, 2 % ni tashkil qiladi. Sloveniyada ikkinchi til sifatida Pirano, Kapodistria, Istria shaharlarida italiyan tili ishlatiladi. Kroazianing 7, 69 % aholisi italiyan tilida so`zlashadi bundan tashqari uning kichik shaharlarida ham bu til ishlatiladi: jumladan Domenika, Parenzo, Orsero, Porthole, Umago, Visinadoda. Birgina Yevropa va Afrikada 6,5 milion aholi italiyan tilida so`zlashadi. Italiyan tilining jamiyatda o`z o`rniga ega bo`lishida KRUSKA AKADEMIYASI, YEVRONA LINGVISTIKASI MILLIY INSTITUTI ning ahamiyati katta bo`ldi.

Italiya hududida ishlatiladigan asosiy tillar

Til	Italiyaning hududlarida	Italiyan tilida so`zlashuvchilar soni
Italiyan tili	Italia davlatida	70 miliondan ortiq
sardo	sardeniya	1,5 milion
Friulano	Friuli, esclusa Trieste e provincial; a Gorzia, Slovenada	600.000
Nemis	Alto Adige, Sud Tirolo	270.000
Fransuz	Valle d`Asto	100.000
Sloviyan	Friuli- Venetsiz Julia, Trieste va Gorzia	100.000
Franco - provenzale	Valle d`Aosta, Turin, Faeto, Chele San Vito, Pulia	Vall e d`Aosta 70.000, Turin 20.000 Pulia 1 000
Alban	Abruzzo, Kampania, Molise, Pulia, Basilicata, Kalabria, Sitsilia	80.000
Ladin	Alto adije (Val Gardena, Val Badia, Marebbe) Trentino (Val di Fassa) Venetsia, Belluno (Ampezzo,	30 – 35. 000

	Livinallongo)	
Katalan	Algero (Sardeniya)	20.000
Greks	Pulia (Salento: Kalimera, Kastrinano de' Gretsia, Koriliano d'Otranto, Martano, Martinano, Melpinano, Soleto, Strenatia, Zollino) Kalabria (Aspromonie, Bova, Marina, Kodofuri, Rakkaforte, Roghudi, Rejo)	10-12.000
Walser (aleman dialekti)	Vall e d'aosta: Issime, Gressoney – Trinite, Gresso – Ney – Saint – Jean; vodiy qismi Alana Valsesia, Rimella, Formazza, Makunaga	3 000 - 3 500
Nemis dialektida (bavarezlar, avstriyaliklar, karinzianlar)	Trentino: Roveda, Folgaria, Luserna, Sant'Orsola; Veneziya, Sappada, Friuli, Sauris, Timau, Tarvisio, Ugovizza, val Kanale	3 000
Kroato	Molize, Montemitro, San Felice del Molise, Aquaviva - Collechio	2 500
Mokeno (bavarez dialekti)	Trentino, Palu, Fierozzo, Frasilongo	2 000
Chimriko (bavarez dialekti)	Veneziya, Rotzo, Roana, Rudi, Jazza	2 000

1. ITALIYADA MUXOJIRLAR TILI

Italiyada muxojirlar soni XX asrning so`ngi to`rtinchi choragida ko`paydi. Muxojirlar asosan italianing rim, Milan, turin, jenova shaharlariga kelishgan. 1991 – yilgi malumotlarga ko`ra italiyaga kelgan shaharlik muhojirlar soni 750.000 kishini tashkil etadi, bu o`z navbatida yangi etnalinguistik ( arabofoni, alban, vietnamiti, cambojani, filipin, xitoy, eritrey ) guruhni paydo bo`lishiga olib keladi.

Jumladan, Toscana shahriga kelgan muhojirlar asosan :

- Ishlashga kelganlar va talabalarni (Kurd, Senegalez, Palestinezi, Campi Bizenzio, va Florensiyadagi kop`sonli Xitoyliklardir) tashkil etadi;
- Ikkinchi jahon urushi davrida kelgan Amerikaliklar va boshqa xalqlar;
- Chet el madaniyat markazlarida va universitetlaridagi (AQSH ga qarashli Florensiadagi Amerika universiteti, Archidosadagi Tibet milliy universiteti, Grossetodagi Pomayaning Lama Tsong Hapa Institute) muhojirlar;
- Afrikadan kelgan ko`pchilik talabalar Toscana universitetidadir;

Muhojirlar asosan Italiyaning tasviriy san`ati, adabiyoti, musiqasini o`rganishga kelib keyinchalik o`rnashib qolgan va Italiyaning Siyena va Peruja shaharlaridagi yirik Universitetlarda ta`lim olayotgan talabalar tashkil etadi. Muhojirlar albatta bu tilni tez o`zlashtirmaydi, tilning Grammatik qoidalariga, dialect va adabiy tilga ham rioya qilmaydi. Bundan tashqari tilda diatopia ya`ni mahalliy shevalar va lahjalar, adabiy til va mahalliy tillarni qo`llanishi jihatdan buga misol keltiramiz:

“Quale sarà il mio futuro in poche parole e sempre presente il rientro in patria visto anche liniziativa contro gli stranieri ci anno dato linsicuressa e ci anno fatto sentire di essre ancora di piu italianissimi...”¹⁴ – bu qo`lanishiga ko`ra mahalliy xalq tili bu yerda llinsicuressa shimoliy italiyaliklarga xos bo`lgan -ss, tovushini -zz, tovushi o`rnida qo`llangan linsicuressa so`zida keltirilgan.

¹⁴ Scritto da un emigrante alla meta degli anni settanta (70 –yillarda muhojir tominidan yozib qoldirilgan)

Italiya Tashqi Ishlar Vazirligining 2007 – yilgi hisobotida italiyan tili va dialektida soʻzlashuvchilar quyidagi jadvalda berilgan:¹⁵

Gruppo	Popolazione	Lingua originaria	Regione
Sardo	1.348.000	Sardo	Sardegna (80,72%)
Friulano	653.000	Friulano	Friuli Venezia Giulia e Veneto nel Mandamento di Portogruaro
Tirolese	251.000	Tedesco	Alto Adige (69,15%)
Occitano	178.000	Occitano	Piemonte nelle valli di Cuneo (4,76%) e Torino , Liguria a Imperia , Calabria a Guardia Piemontese
Sassarese	120.000	Sassarese	Provincia di Sassari (36%)
Corso gallurese	100.000	Gallurese	Provincia di Olbia-Tempio (64%), Provincia di Sassari (1,8%)
Arberesh	98.000	Albanese	Italia del sud, Sicilia , Calabria , Puglia , Molise , Campania , Basilicata e in piccola parte in Abruzzo
Francoprovenzale	90.000	Francoprovenzale	Piemonte a Torino

¹⁵ Secondo i più recenti dati statistici, il 44% degli italiani parla in modo esclusivo o prevalente l'italiano, il 51% lo alterna con un dialetto, mentre solo il 5% parla esclusivamente in dialetto o altri idiomi diversi dall'italiano

			(0,89%), Valle d'Aosta ad Aosta (60%), Puglia a Foggia (0,23%), Lingua comunale di Guardia Piemontese , Calabria
Ladino	55.000	Ladino	Trentino-Alto Adige a Bolzano (4,19%), a Trento (1,69%), Veneto a Belluno (10%)
Sloveno	50.000	Sloveno	Friuli Venezia Giulia a Trieste (9,6%), a Gorizia (8%), a Udine (3%)
Catalano	26.000	Dialecto algherese	Sardegna ad Alghero (60%)
Francese	20.000	Francese	Valle d'Aosta (17,33%)
Greco (Grico/Griko)	20.000	Greco d'Italia	Calabria a Reggio Calabria (0,88%) e Puglia nella Grecma Salentina (1,88%)
Bavarese (?)	3.100	Tedesco (cimbri/mocho)	Veneto (Provincia di Vicenza e Provincia di Verona) e Trentino (Provincia di Trento)
Croato	2.600	Croato	Molise (0,79%)
Carinziano	2.000	Tedesco	Friuli Venezia Giulia a Udine (0,38%)

Carnico	1.400	Friulano	Friuli Venezia Giulia , Veneto a Belluno (0,66%)
Tirolese (pusterese)	700	Tedesco	Veneto , Val Pusteria
Romaniska	100	Romaniska	Sardegna a Isili (CA)

Italiyadagi muhojirlar soni

- [Germania](#) 638.314
- [Argentina](#) 592.065
- [Svizzera](#) 520.122
- [Fransia](#) 334.180
- Braziliya 274 766
- Belgiya 243.280
- AQSH 91.804
- Buyuk Britaniya 175.796
- [Kanada](#) 117.199
- [Australia](#) 116.825
- [Venezuela](#) 115.411
- Ispaniya 89.148
- Urugvay 83.646
- [Chile](#) 46.203
- [Janubiy Afrika](#) 30.648
- [Peru](#) 29.273
- Luksemburgo 23.422
- [Austria](#) 15.935
- [Ekvador](#) 14.430
- Meksika 13.350
- [Kolumbiya](#) 12.731
- Izraile 11.288
- Gretsiya 10.522
- [San Marino](#) 9.476
- [Croazia](#) 8.840
- [Repubblica Dominicana](#) 8.543
- Paragvay 7.652
- [Shvetsiya](#) 7.216
- [Repubblica d'Irlanda](#) 7.042
- [Monaco](#) 6.554
- [Danimarca](#) 4.220

2. ITALIYAN TILI CHET TILI SIFATIDA

2010 yilgi statistik kuzatishlar bo'yicha, Italiya davlatidan tashqari Valle D'Aostadagi fransuzlar, Bolzanadagi nemislar, Triestedagi va Goriziadagi sloviaanlar, Shimoliy Afrikadagi Marokash va Tunisda so'zlashuvchilar soni 240.000 atrofida, albanlar 140.000, ruminlar 75 000, filipinliklar (ispan va togoliklar) 65 000, xitoyda 56 000, atrofida tashkil etadi. Germaniyada 688.000, fransiada 377.000, shvetsariada 587.000, belgiyada 287.000, AQSH da 3.900.000 kishi so'zlashadi, avstirialada 450.000, urugvayda 570.000, braziliada 306.000, kroziada 70 000, sloveniada 4000, atrofida kishi Italiyan tilida ikkinchi chet tili sifatida so'zlashadi. 2001 yil fevral oyidagi EUROPEANS & LANGUAGES ning hisobotida: yevropada yashovchi shaharliklarning 3 % Italiyan tilida, 41 % ingliz, 19 % fransuz, 10 % nemis, 7 % ispan tilini bilishi qayt etilgan. Italiyada tashkil etilgan institutlarda Italian tilini o'rganayotgan xorijiy talabalarning 69,2 % inglizlar, 10,3 % ispanlar, 7,7 % fransuzlar, 2,6 % nemislar va boshqa turli xorij talabalari ko'rsatkichlarni ko'rsatadi.

Persone di 6 anni e piu per conoscenza di una lingua straniera, tipo di lingua conosciuta, sesso e 2006 *(per 100 persone con le stesse caratteristiche)*

Lingua straniera

classe Almeno una Inglese Francese Spagnolo Tedesco Altra lingua
d'eta. lingua straniera

MASCHI

6-24	77,6	72,4	26,2	5,2	4,6	3,9
25-34	72,4	60,9	30,6	9,3	4,8	6,2
35-44	66,1	50,7	31,2	9,8	6,1	5,5
45-54	60,8	40,9	33,2	7,6	5,6	4,5
55-64	46,7	28,1	31,4	6,6	7,3	2,8
65 e piu	27,3	12,8	17,8	4,2	6,4	1,7

Totale	59,2	45,7	28,0	7,0	5,7	4,1
---------------	-------------	-------------	-------------	------------	------------	------------

FEMMINE

6-24	81,3	76,4	35,1	8,6	8,5	5,2
25-34	79,4	67,0	41,6	10,4	9,3	6,9
35-44	70,2	54,3	38,7	7,8	7,4	5,1
45-54	56,6	34,1	36,8	5,4	5,8	3,9
55-64	36,1	19,1	26,4	3,9	4,2	2,0
65 e piu	15,9	5,6	11,3	1,7	2,3	1,4
Totale	54,7	41,6	30,2	6,1	6,1	4,0

MASCHI E FEMMINE

6-24	79,4	74,3	30,5	6,9	6,5	4,5
25-34	75,9	64,0	36,1	9,9	7,1	6,6
35-44	68,1	52,5	34,9	8,8	6,7	5,3
45-54	58,7	37,4	35,1	6,5	5,7	4,2
55-64	41,3	23,5	28,9	5,2	5,7	2,4
65 e piu	20,7	8,6	14,0	2,8	4,0	1,5
Totale	56,9	43,6	29,1	6,5	5,9	4,0

Italiyada 93 oliygoh, 4.224 ta bo`lim, 45.699 dan ortiq qo`lyozmalar bor. Bundan tashqari Italiyan tili asoschilaridan biri Dante Alegrie ning nomiga uyushma tashkil etilgan , ushbu uyushmada 400 ta kamitet, 3.269 nafar tilshunos, 100.000 dan ortiq qo`lyozmalar va kitoblar bor Dunyoning 87 davlatidagi universitetlarda Italiyan tili o`rgatiladi ularda 266 nafar professor o`qituvchilar faoliyat olib boradi.

Persone di 6 anni e piu per conoscenza di una lingua straniera, tipo di lingua conosciuta, sesso, classe d'eta e ripartizione geografica. Anni 2000, 2006 (per 100 persone con le stesse caratteristiche)

Lingua straniera

classe d'eta.	Almeno una lingua straniera	Inglese	Francese	Spagnolo	Tedesco	Altra lingua
------------------	--------------------------------	---------	----------	----------	---------	--------------

2000

SESSO

Maschi	60,0	45,1	32,1	6,1	6,9	2,2
Femmine	54,4	40,4	33,0	5,1	7,1	1,9
Totale	57,1	42,6	32,6	5,6	7,0	2,1

CLASSI D'ETA

6-24	78,4	71,8	35,9	5,0	4,9	1,8
25-34	77,9	64,1	42,6	8,2	7,3	3,0
35-44	70,0	51,0	40,9	7,6	7,6	2,9
45-54	53,5	32,0	37,6	5,8	7,4	2,5
55-64	34,8	17,8	24,4	4,6	7,7	1,3
65 e piu	20,8	7,8	14,2	2,8	7,2	1,7
Totale	57,1	42,6	32,6	5,6	7,0	2,1

RIPARTIZIONI GEOGRAFICHE

Italia nord-occidentale	62,6	45,1	40,4	7,3	6,3	2,6
Italia nord-orientale	63,3	45,2	31,1	6,6	16,7	2,9
Italia central	56,4	45,4	31,3	6,1	4,3	2,3
Italia meridionale	50,2	38,8	27,8	3,2	3,8	1,1
Italia insulare	50,4	36,8	29,0	4,5	4,3	1,0
Italia	57,1	42,6	2,6	5,6	7,0	2,1

2006

SESSO

Maschi	59,2	45,7	28,0	7,0	5,7	4,1
--------	------	------	------	-----	-----	-----

Femmine	54,7	41,6	30,2	6,1	6,1	4,0
Totale	56,9	43,6	29,1	6,5	5,9	4,0

CLASSI D'ETA

6-24	79,4	74,3	30,5	6,9	6,5	4,5
25-34	75,9	64,0	36,1	9,9	7,1	6,6
35-44	68,1	52,5	34,9	8,8	6,7	5,3
45-54	58,7	37,4	35,1	6,5	5,7	4,2
55-64	41,3	23,5	28,9	5,2	5,7	2,4
65 e piu	20,7	8,6	14,0	2,8	4,0	1,5
Totale	56,9	43,6	29,1	6,5	5,9	4,0

RIPARTIZIONI GEOGRAFICHE

Italia nord-occidentale	62,9	47,2	36,2	8,4	5,8	5,1
Italia nord-orientale	62,4	46,1	28,9	6,9	11,5	6,1
Italia central	57,0	46,0	28,0	7,8	4,4	4,2
Italia meridionale	48,5	37,8	23,9	3,9	3,8	1,7
Italia insulare	51,4	39,2	26,0	5,1	3,8	2,8
Italia	56,9	43,6	29,1	6,5	5,9	4,0

Bizning davlatimizda Italian tili 1999 - yildan boshlab ikkinchi til sifatida o`qitilmoqda 2005 - yil sentyabr oyidan Italian tili birinchi til sifatida Samarqand Davlat Chet Tillar Institutida ochildi. Qisqa vaqt ichida 50 nafarga yaqin talabalar Italian tilini o`rganib Institutimizda malakali kadr bo`lib faoliyat yuritmoqda. Institutimiz Italianing Peruja va Siena shaharlaridagi universitetlar bilan hamkorlikda dastur ishlarini olib bormoqda. O`qituvchilar va talabalar u yerda o`z bilim ko`nikmalari va malakasini oshirib o`qib kelmoqda. Bu ham bo`lsa ikki davlat Italia va O`zbekiston aloqalari yanada mustahkamlashib kelmoqda ilm fan va texnika rivojida muhim rol o`ynaydi.

II BOBGA XULOSA

Ushbu bobda bugungi italiyan tili jahon tillari qatorida birinchi til va ikkinchi til sifatida qay darajada qo`llanishi haqida ma`lumot berib o`tdik.

Har bir davlat o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach tez suratlarda bilan rivojlanib boradi. Italiya ham o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach ishlab chiqarish sanoati, modda olami, mashxur oshxonasi va boshqa davlatni rivojlanishida muhim rol o'ynaydigan narsalar bilan tez suratlarda rivojlandi. Italiya ijtimoiy hayotda faolligi bilan jahon hamjamiyatiga qo'shilib o'z o'rniga ega bo'ldi. Bugungi kunda Yevropadagi 23 tilning biri bo'lmish Italiyan tili nafaqat italiya balki dunyoning barcha mintaqalarida italiyan tilida L2 sifatida so'zlashadi birgina italiyada 70 milliondan ortiq aholi bo'lib ular rasmiy Italiyan tilida so'zlashadi. Dunyoning boshqa davlatlarida yashovchi 60, million aholi va muxojirlar ham ikkinchi til sifatida muloqat qilishadi. Biz yuqorida yillik statistik ma'lumotlarni ko'rib chiqdik va shunday xulosaga keldikki ushbu tilni o'rganish yildan yilga ortayotganligini va dunyoning istalgan joyida uchratishimiz mumkinligini ko'rdik. Bizning mamlakatimizda ham jahon tilining biri bo'lmish italiyan tilining o'rganilayotganligi davlatni rivojlanishida va dunyo miqyosida o'z o'rniga ega bo'lishida xalqlararo do'stlikni saqlashda muhim rol o'ynayotganda.

XULOSA

Yashash uchun turli tillar o'ylab topilmagan edi.

“ Qachonlardir odamlar Yer yuzida juda baxtli hayot kechira boshlashibdi. Ular shu qadar farovonlik va to'kislikda yashashibdilar, o'z imkoniyatlaridagi deyarli barcha narsalarga erishibdilar. Shunda chegara bilmas inson istaklari yettinchi osmonga yetishmoqni xohlab qolibdi va

insoniyat buning uchun osmono`par minora bino qilishga kirishibdi. Ammo yaratgan bandalarining ushbu harakatidan norozi bo`lib, inshoat oxirigacha bitmasligi uchun odamlarni bir - birini tushuna olmaydigan qilib, barchasining tillarini o`zgartirib qo`yibdi. Ana shu tarzda dunyo tillari vujudga kelibdi”, deyiladi Bobil minorasining qurilish tarixida. Bu inson tasavvuri bilan bog`liq rivoyatlardan biri.¹⁶

Aytib o`tganimizdek Bugungi kunda yer yuzi aholisi 6,7 milyardni tashkil etsa ular o`zaro muloqot qilayotgan 2979 dan ortiq til va 5926 dan ortiq til shevalari mavjud bo`lib, shundan 500 dan ortiq sheva o`rganilgan. Tillarning nega bu qadar ko`pligiga ushbu afsona orqali ma`lum ma`noda sabab izlanadi. Yevropadagi 23 tilning biri bo`lmish Italian tili va dialekti haqida ma`lumot berib o`tdik. Til taraqqiyoti yuqorida aytib o`tganimizdek, juda murakkab hodisa bo`lib, ayni paytda uning taqdiri jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog`langan.

Ijtimoiy dialektlar ijtimoiy til bilimlarini chuqur o`rganishimizga keng imkoniyatlar ochib beruvchi til hodisalaridir. Ulardan ma`lum maqsadlarni amalga oshirish uchun foydalanish sotsiolingvistik qonun qoidalarining chuqur yechimini topishga yordam beradi.

Har bir davr adabiy til tizimini bayon etish sinxron tarzdagina bo`lib qolmaydi. Italiyan adabiy tilining tarixiy rivojlanish davrlarini ancha uzoq muddatlarni o`z ichiga oladi. Adabiy til tuzilmalarini belgilovchi muhim o`zgarishlar uzoq davr mobaynida asta sekin to`plana borib yuz beradi. Shunga ko`ra til qurilishi unsurlari faqat vazifadoshlik holatinigina emas balki rivojlanish jarayonida vujudga keladi. Shuning uchun adabiy til tarixi tarqqiyotining ma`lum davrlarida tilning qanday holatda ekanligi, xususiyati bilan bir qatorda tilda nimalar yuz berayotganligini, qaysi sohalar o`zgarganlini, qanday yangi formalar paydo bo`lganligini ham o`rganadi. Hozirgi zamon tilshunosligida adabiy til va milliy til tushunchasi masalasi ko`ndalang turadi. Negaki, adabiy til va milliy til shakllanish nuqtai nazaridan o`zaro farqlanadi.

¹⁶ Internet malumotlari: dunyo tillari 2009 ©

Ma'lumki, italiyan adabiy tili leksikasi rivojida barcha italiyan dialektlari qatnashganiga qaramay, yuqorida keltirilgan dialektlararo soʻzlar va ularning adabiy tildagi ifodasi koʻrsatib turibdiki, italiyan adabiy tili leksikasi boyish va rivojlanishida shu tayanch dialektlari katta hissa qoʻshgan. Lekin shuni qayd etish kerakki, adabiy til va tayanch shevalar munosabati masalasida ham Toskan dialekti markaziy oʻrinda turadi. Chunki tayanch dialektlararo soʻzlar adabiy tildan mustahkam oʻrin olganlarining koʻpi Toskan dialektiga xosdir.

Italiyan dialektlari dialektologlar va tilshunoslar tomonidan turlicha tasnif qilingani va bu sohada italiyan dialektologlari va tilshunoslari Franchesko Cherubini (1789-1851), Pietro Monti (1794-1856), Gabriele Rosa (1812-1897), Carlo Tenca (1816-1883) Carlo Cattaneo (1801-1869), Bernardino Biondelli (1804-1886). Giovenale Vegezzi - Ruscalla (1799-1883), Clemente Merlo (1879-1960), Gerhard Rohlfs (1892-1986), Giovan Battista Pellegrini (1921-3.2.2007) Graziadio Izaia Ascoli (1829–1907) larning tasnifini diqqat bilan oʻrganib chiqdik. Albatta mazkur tilshunoslarning tasniflari xronologik tartibi va tuzilgan dialektlarning geografik xaritalari diqqatga sazovardir.

Bugungi italiyan tilining dunyo tillari qatorida yurtimizda oʻrganilayotganiligi, bu ham boʻlsa ikki davlat Italiya va Oʻzbekiston aloqalari yanada mustahkamlashib kelmoqda, ushbu doʻstona aloqalar ilm fan va texnika rivojida muhim rol oʻynaydi.

FOYDANILGAN ILMIY ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Karimov I A, “ Barkamol avlod – oʻzbekiston taraqqiyotining poydevori”. Toshkent 1998
2. Xolmanova Z.T.T Tilshunoslikka kirish, T.: 2005. 27 – 32 - 34 betlar
3. Muxtorov A, Sanakulov U. “ oʻzbek adabiy tili tarixi ” Toshkent 1995
4. Qoʻchqortoev I. Adabiy tilning stilistik tabaqalanishi va nutq madaniyati, Toshkent 1973.

5. Lorenzo Coveri, Antonella Benuncci, Pierangela Diadori: “ Le varietà dell’ Italiano” Manuale di sociolinguistica Italiana Bonacci editore, Roma 1998 pagine 9 – 82.
6. Maurizio Dardano e Pietro Trifone Grammatica Italiana Con Nozione di linguistica, copyright 1995 © Zannichelli Editore, pagine 44 – 52
7. Stefano Lanuzza “ Storia della lingua Italiana ” Newton copyright editore 1994 ©
8. Kovalev “ dizionario russo – italiano italiano - russo ” di vladimor kovalev
9. G.B.Pellegrini, La Carta dei Dialetti d'Italia
7. Carla Marcato Dialetto, Dialetti e Italiano
8. [Maurizio Dardano](#), Nuovo Manualetto di Linguistica Italiana, Bologna, Zanichelli, 2005
9. Ascoli, Graziadio Isaia (1883-85): L'Italia dialettale
10. G. I. Ascoli, L’Italia dialettale
11. Maurizio Dardano, *Nuovo Manualetto di Linguistica Italiana*, Bologna, Zanichelli, 2005
12. [Tullio De Mauro](#), Storia Linguistica dell'Italia Unita, Biblioteca universale Laterza 1983.
13. [Manlio Cortelazzo](#), Carla Marcato, dizionario etimologico dei dialetti italiani, Torino, UTET, 1992.
14. Alberto Zamboni, I dialetti e le loro origini, in ItaDial (periodico specialistico), Bologna, Clueb.
15. Karl Jaberg, Jakob Jud, Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera Italiana, Milano, Unicopli, 1987.
16. Carla Marcato, Dialetto, Dialetti e Italiano, edizioni Il Mulino 2002.
17. Ilaria Bonomi, Andrea Masini, Silvia Morgana, Mario Piotti

Elementi di Linguistica italiana, edizioni Carocci 2006.

18. Corrado Grassi, Alberto Sobrero, [Tullio Telmon](#), Introduzione alla dialettologia italiana, Roma-Bari, Laterza, 2003.
19. Vincenzo Cappellini , Nuovo dizionario pratico di grammatica e linguistica, 1999.
20. Alberto Mazzetti, Patrizia Manili, Maria Rosaria Bagianti, “ Qui Italia ” corso di lingua italiana per straniere 1997.
21. Giuseppe Pittono “ Così si dice e si scrive ” dizionario grammaticale e degli usi della lingua italiana Zanichelli 1995
22. Manlio Cortelazzo e Paolo Zolli, Degli Dizionario Etimologico della Lingua Italiana, Zanichelli, 2005
23. Pubblicata sulla rivista femminile “ Grazia ” del 17.3.1993.
24. Dalla rivista “ Gioia Casa ”, marzo – aprile 1997.
25. Geoffrey Hull, La Lingua Padanese, inedito.
26. Pierre Bec, Manuel pratique de philologie romane (II, 472), Editions Picard, 1971.
27. G.B. Pellegrini, Il cisalpino ed il retoromanzo, 1993,.
28. G.B. Pellegrini, Delle varie accezioni ed estensioni di "ladino".
29. Carta del Pellegrini
30. Sanzio Balducci I Dialetti, Rim 1987
31. Antonio Fappani, Antonio Gatti , Nuova antologia del dialetto. Rim 1999

FOYDANLGAN INTERNET SAYTLARI

1. [http:// www.italicon.it/ museo/I337-001](http://www.italicon.it/museo/I337-001).
2. <http://www.campermania.it/ Carte%20Geografiche/it>.
3. <http://www.cronologia.it/storia/a1835g>.
4. [http:// www.garzanti linguistica.it](http://www.garzanti linguistica.it)
5. [http:// www.google.it](http://www.google.it).
6. <http://> **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
7. [http:// www.wikipedia.org/wik/ it Gaetano Berruto](http://www.wikipedia.org/wik/ it Gaetano Berruto)

8. [http:// www.Maurizio_Dardano.it](http://www.Maurizio_Dardano.it)
9. [http:// www.dialettologia .it](http://www.dialettologia.it). dott.Marina
10. [http:// www.Pucharelli.lingua](http://www.Pucharelli.lingua) e dialetti.d`italia Francesco Avolio 2009
11. [http:// www.lingue](http://www.lingue) – e – dialetti – e- ling-st-in-it.
12. <http://www.italianisticaonline.it/2005/lido-de-mauro/>
- 13.. <http://www>. E- adabiyot. Slide/thumbs_ smoll.
- 14.. <http://www.wikipedia.org/> Nicola gigante.
- 15.. <http://www.ilm.it/ru>
- 16.. <http://www.referat-ispolzvanie-> dialektnoy- leksikiy- rechi.
17. [http://www.regione.vda .it](http://www.regione.vda.it)
18. <http://www.fondchanoux.org.it>